

OVER TAAL

- 59** Interview
Willy Martin en Willy Smedts: een woordenboek waarin de taalgebruiker zich herkent - Albert Oosterhof en Filip Devos
- 62** Taalwerk
De huig-r in Vlaanderen - Evie Tops
- 65** Taalkronkels
Uit de kindermond - Albert Oosterhof
- 66** Idioom & Co
Levensgevaar en doodsgevaar: over schijnbaar tegengestelden - Bert Cappelle
- 68** Broodje taal
Croque-cheval, croque-madame of croque met ei, monsieur? - Karen De Loenen
- 70** Interview
Jacques Eichperger en Jesse Mortelmans: 40 jaar creatief talen leren - Evelien Van Renterghem
- 73** Taalwerk
Godverdomse politici op een godverdomse dag: de vertaling van het Franse con - Bart Defrancq
- 76** Dossier
Naamwoordstijl, wie merkt het op? - Karl Hendrickx
- 79** Te boek
Nederlands in onderwijs en wetenschap - Filip Devos
Van der Horst gebundeld - Filip Devos
Heerlijk Zuid-Afrikaans - Filip Devos
Beeldtaal - Filip Devos
- 83** Column
Alle mensen worden bloeders - Hugo Brouckaert
- 84** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 49, nr. 3, mei-juni 2010

Interview

Willy Martin en Willy Smedts: een woordenboek waarin de taalgebruiker zich herkent

ALBERT OOSTERHOF EN FILIP DEVOS

Momenteel vindt er een ontwikkeling plaats waarbij steeds meer aandacht besteed wordt aan een consequente en evenwichtige beschrijving van nationale variatie in het Nederlands. Ook in recente nummers van *Over taal* werd er de nodige aandacht aan gegeven. De hoogleraren Willy Martin (V.U. Amsterdam) en Willy Smedts (K.U. Leuven) zijn echter al veel langer bezig met het ontwikkelen van methoden die geschikt zijn om deze natiolecten accuraat te beschrijven. Zo verscheen er al in 2001 een artikel van de hand van Martin over dit thema ('Natiolectismen in het Nederlands en hun lexicografische beschrijving.' In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79:709-736). Tien jaar later ontmoeten we Martin en Smedts in Leuven en praten we over hun bijdrage aan het nieuwe *Prisma Handwoordenboek Nederlands*, waarin consequenter dan voorheen de nationale variatie wordt beschreven en gemarkeerd.

Martin en Smedts maken al aan het begin van het gesprek duidelijk hoe zij tegen een term als 'Algemeen Nederlands' aankijken.

Martin: 'Algemeen Nederlands' vind ik niet zo'n geschikte term. Het lijkt mij beter om uit te gaan van 'Nederlands'. We spreken ook niet over 'Algemeen Engels' of over 'Algemeen Frans'. Een taal is iets heterogeens en vertoont verschillende variëteiten. Op die manier is 'Algemeen Nederlands' eigenlijk een contradictio in terminis, al kun je natuurlijk wel over variëteiten spreken die algemener zijn, minder restricties vertonen dan andere.

Wat betekent dat voor de gebruiker? In hoeverre kan hij het woordenboek op een normatieve manier gebruiken? In hoeverre botst dat bijvoorbeeld met de manier waarop we studenten aanleren wat correct taalgebruik is?

Smedts: Het *Prisma Handwoordenboek* is in eerste instantie een descriptief boek. Dat betekent natuurlijk niet dat er geen normatief gebruik van kan worden gemaakt. De beschrijving wordt namelijk genuanceerd door aan een aantal items sublabels toe te voegen zoals 'spreektaal', 'vulgair' of 'informeel'. Als je neutrale standaardtaal wilt gebruiken, dan wordt door die sublabeling duidelijk gemaakt welke woorden daarmee in strijd zijn. In bepaalde gevallen, zoals het Belgische gebruik van *terug*, is ervoor gekozen om dergelijke sublabels achterwege te laten. Vaak is het immers zo dat een woord op een zo ruime schaal wordt gebruikt – ook door mensen die hun taal bewust verzorgen –, dat je moeilijk vol kunt houden dat zo'n woord 'verkeerd' is. Ik denk dat het sowieso voor de gebruiker relevant is om te weten of een item Belgisch-Nederlands of Nederlands-Nederlands is [vanaf nu: BN en NN; red.]. Gebruikers die zich alsnog aan een striktere norm willen houden en die daarom bijvoorbeeld BN-gelabelde woorden willen vermijden, vinden hier informatie of ze kunnen terecht bij onvervalst normatieve uitgaven als *Correct taalgebruik*.

Martin: Je weet niet hoe mensen ons product zullen gebruiken; ik kan wel zeggen wat onze intentie is geweest. Daar zitten een aantal kanten aan. Een eerste punt is dat het woordenboek wel degelijk ook normatief genoemd kan worden, in die zin dat het bepaalde dingen weglaat. Dat geldt bijvoorbeeld voor standaardtalige woorden als *velo* en *tirette*. Dergelijke items zijn niet in het woordenboek opgenomen. Door die omissie ben je reeds normatief. Een tweede punt dat ik naar voren wil brengen over onze intentie, is dat we wilden dat er bij het gebruik van het woordenboek sprake is van iets van 'herkenning' en 'erkenning'. Je herkent als Vlaming of als Nederlander bepaalde dingen uit je eigen woordenschat en, terzelfdertijd, zal je eigen idioom ook erkend worden. Dat taalpolitieke motief zat er ook een beetje in. Ik heb het overigens altijd heel jammer gevonden dat het informele, spreektaalige register nauwelijks in woordenboeken aan bod kwam of erkend werd. Op dat punt heeft de Vlaming overigens een grote sprong voorwaarts gemaakt. Van Coetsem zei ooit dat het verdriet van de Vlamingen is dat ze geen Nederlands kunnen spreken 'met opgestroopte hemdsmouwen'. Ze hebben moeite met het informele register, met het spreken op een vlotte, ongedwongen wijze. En als ze dan een woordje als *allee* gebruiken, allee, laat ze het dan maar gebruiken. Dat moet je vooral niet weghalen.

Een belangrijke innovatie in het nieuwe woordenboek is juist ook dat items niet alleen als BN, maar ook als NN gelabeld kunnen worden. Wie de discussies daarover leest, bijvoorbeeld op internetforums, stelt vast dat daar toch wat weerstand tegen bestaat. Vooral Nederlanders kijken ervan op dat hun variëteit ineens gemarkeerd wordt. De vraag is of dat een probleem is voor een woordenboek.

Smedts: Ik vind dat eigenlijk een overtrokken reactie. Wat kan je er nu in godsnaam op tegen hebben dat je ook als Nederlander leert dat een woord of een uitdrukking alleen maar door Nederlanders wordt gebruikt en niet door zes miljoen andere Nederlandstaligen. Zo'n label impliceert toch geen afkeuring; je probeert alleen maar de taal te beschrijven zoals ze gebruikt wordt.

Martin: De mensen moeten er misschien een beetje aan wennen. De hiërarchische gedachte wordt losgelaten dat de norm bepaald wordt in het Westen van Nederland en dat de andere regio's zich maar aan die norm te conformeren hebben. Ik kan er best in komen dat sommige mensen daar enige moeite mee hebben.

*We hebben besproken dat bepaalde BN-items, zoals *velo*, niet voorkomen in het woordenboek. Zijn er zo ook bepaalde NN-woorden die op een impliciet normatieve manier zijn weggelaten?*

Martin: Het antwoord op deze vraag hangt ook samen met een verschil tussen het NN en het BN. De standaardtalige woor-

denschat van het NN is veel kleiner dan die van het BN. Daardoor is het weglaten van bijvoorbeeld standaardtalige items veel minder aan de orde voor het NN.

Smedts: Dat bijvoorbeeld *hun* ook als onderwerpsvorm wordt gebruikt, is niet weggelaten. Het staat in het woordenboek. Er staat wel bij dat het *NN spreektaal* is, en daar is in dit geval nog extra aan toegevoegd dat het om een 'onjuiste vorm' gaat. Een dergelijk label komt echter zeer weinig voor in het woordenboek.

Martin [lachend; red.]: Het is Plasterk die dat erin gezet heeft.

Hoe bent u te werk gegaan? Wat was uw methode?

Het enige woordenboek dat recht doet aan de actuele taalsituatie in Nederland en België (stofwikkels Prisma Handwoordenboek Nederlands).

Martin: Voor het BN was het vrij eenvoudig. We namen het *Referentiebestand Belgisch-Nederlands* [RBBN; zie [http://www.inl.nl/nl/lexica/referentiebestand-belgisch-nederlands-\(rbbn\)](http://www.inl.nl/nl/lexica/referentiebestand-belgisch-nederlands-(rbbn)); red.] en dat werd enigszins aangevuld en er werd ook gesnoeid. Maar de empirische basis was dus aanwezig. Wat NN betreft, moesten we zelf een begin maken met de beschrijving van de items: er was niets gelabeld. We gebruikten een methode die ik de 'hink-stap-sprong' noem. De eerste stap ('hink') was dat we gebruik konden maken van het RBBN, waarin aan de BN-items al een NN-variant was toegevoegd (NN *magnetron* voor BN *microgolfoven* bijvoorbeeld). Op die manier genereer je hypothesen over wat potentieel NN-items zijn. In tweede instantie ('stap') gebruikten we onze eigen competentie. Juist Vlamingen kunnen vaststellen of iets al of niet NN is, doordat ze het contrast zien met de eigen woordenschat. Zo kan je de aanvankelijke hypothesen uitbreiden. De derde stap ('sprong') is eigenlijk je eigen incompetentie. Alle woorden waarmee je geconfronteerd wordt en die je niet kent, zijn kandidaat NN-items. Vervolgens hebben we alle hypothesen getoetst. We hebben daarbij met de nodige wijsheid gebruik gemaakt van zoekopdrachten op het internet, waarbij we na konden gaan met welke frequentie woorden of uitdrukkingen op Nederlandse en Belgische sites voorkomen.

*Bij het markeren van BN en NN kan het een probleem zijn dat het uiteindelijk moeilijk is een dergelijk onderscheid heel strikt vol te houden. Neem een woord als *nonkel*. Het is niet zo dat dit ten noorden van de rijksgrans door geen enkele spreker wordt gebruikt. In sommige delen van Nederland die dicht bij de rijksgrans liggen,*

De hiërarchische gedachte wordt losgelaten dat de norm bepaald wordt in het Westen van Nederland en dat de andere regio's zich maar aan die norm te conformeren hebben.

zal men het wel gebruiken. De vraag is in hoeverre dergelijke sprekers zich (h)erkend zullen voelen als nonkel wordt gelabeld als BN.

Martin: Zo genuanceerd kan je niet zijn. Ik wil er wel aan toevoegen dat we bij sommige gevallen zeker ook hebben getwijfeld, maar doordat we met z'n tweeën en in samenwerking met een redactie gewerkt hebben, kan je voorkomen dat je je vergaloppeert. Daarmee bedoel ik dat je niet het risico loopt dat je de eigen intuïties veralgemeent tot de absolute norm. BN en NN zijn eigenlijk niet 'wit' en 'zwart'. Met dit woordenboek is een eerste stap gezet om daar genuanceerd mee om te gaan en zo de ban te breken. Er zijn plannen om in de toekomst een apart boekje te maken waarin we de gemaakte keuzes nog nauwkeuriger zullen onderbouwen en illustreren.

Smedts: Omdat we er ons van bewust zijn dat BN en NN niet steeds scherp van elkaar af te grenzen zijn, hebben we bij een aantal trefwoorden en betekenissen de nuance aangebracht dat ze *vooral BN* (een woord als *plichtbewust*) of *vooral NN* (*pittig*, bijvoorbeeld) zijn. Zeker het label *vooral NN* komt vaak in het woordenboek voor, juist ook omdat er in het BN altijd een import geweest is van NN-woorden en -uitdrukkingen. Omgekeerd is dat veel minder het geval. Indien Belgen naast hun typisch BN-woord ook de NN-variant gebruiken, geven we dat aan met *BN ook*. Zo staat bij de Belgische uitdrukking *iemand wandelen sturen* dat ook de Nederlandse tegenhanger *iemand afschepen* in België voorkomt.

In het voorwoord van het woordenboek staat dat er op enkele uitzonderingen na geen Surinaams-Nederlandse (SN) woorden opgenomen zijn. Er wordt verwezen naar het Prisma Woordenboek Surinaams Nederlands van Renata de Bies uit 2009. Kunt u iets zeggen over de positie van het SN in dit woordenboek en eventuele toekomstige projecten? In hoeverre zal het integreren van SN in een dergelijk woordenboek de onderneming compliceren?

Martin: Dat is een lastig punt, vooral ook omdat het SN in feite controversieel is. Er is niet alleen het SN zoals het in Suriname wordt gesproken, maar ook het SN zoals het in Nederland wordt gesproken. Die laatste variëteit staat natuurlijk dicht bij het NN. Dat maakt het al lastiger, maar daarnaast kom je natuurlijk ook in een driehoeksverhouding terecht, waarbij soms het SN gelijk opgaat met het BN en soms met het NN. Dat compliceert inderdaad de zaken; wij hebben niet zomaar een pasklaar antwoord op de vraag hoe je dat op een verstandige manier zou moeten aanpakken. Het vinden van een juiste manier van omgaan met de driehoeksverhouding tussen BN, NN en SN zie ik als een volgende stap in de markering van nationale variatie.

Als we kijken naar woordparen als pechstrook en vluchtstrook dan is het voor iedereen duidelijk dat we hier te maken hebben met respectievelijk een BN-woord

en een woord dat vooral NN is. Het betreffende concept is zowel in Nederland als in België bekend en wordt alleen verschillend benoemd. In het woordenboek worden daarnaast ook termen als de Lange Wapper, hof van assisen en Oranjefeest of pakjesavond gelabeld als BN (de eerste twee) of NN (de laatste twee). Zou je echter niet ook kunnen zeggen dat deze woorden weliswaar verwijzen naar cultuurgebonden concepten, maar daarom nog niet BN of NN zijn? Bijvoorbeeld: ook een Nederlander die het heeft over de Lange Wapper zal in zijn NN de term Lange Wapper gebruiken.

Martin: In onze oorspronkelijke gegevens staan bij dat soort gevallen de labels 'in Nederland' of 'in België'. Uiteindelijk is ervoor gekozen om die labels om te zetten in BN en NN. Voor ons speelt dat soort 'grenzen' tussen het encyclopedische en het talige een minder grote rol. We weten dat dit een moeilijk punt is, maar een minder duidelijke afgrenzing is niet meteen duperend voor de gebruikers. Bij de uiteindelijke indeling is er dan ook nu en dan gekozen voor een pragmatische invalshoek, waarbij we het vooral van belang vonden dat er aangegeven werd dat woorden of uitdrukkingen op een of andere manier 'Belgisch' dan wel 'Nederlands' zijn.

Smedts: Dat aspect van de markering is misschien niet altijd volledig consequent. Als je een woordenboek maakt, moet je toegevoegen doen. Misschien dat we er in een apart vervolgpunt meer aandacht aan kunnen besteden.

Martin: Ik neem op dit punt een enigszins filosofisch standpunt in; van belang is vooral dat er vanaf nu gemarkeerd wordt of een woord 'Belgisch' (Nederlands) dan wel 'Nederlands' (Nederlands) is. Persoonlijk zou ik graag hebben dat, naar aanleiding van dit woordenboek, het draagvlak voor deze aanpak verder verbreed zou worden. Minstens even belangrijk is echter dat deze aanpak ook maatschappelijk en wetenschappelijk gedragen wordt, zowel in Nederland als in Vlaanderen, en dat het beleid hem blijft dragen. Dit interview kan allicht daartoe bijdragen.

Prisma Handwoordenboek Nederlands. Met onderscheid tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands. Met medewerking van prof. dr. W. Martin en prof. dr. W. Smedts. Houten: Het Spectrum, 2009 (derde, herziene druk). ISBN 978 90 491 0278 4, 1535 blz., 34,95 euro.

De huig-r in Vlaanderen

EVIE TOPS

Dat er iets aan de hand is met de r van de Vlamingen, blijkt onder meer uit het feit dat de huig-r (of 'uvulaire r') sinds kort geaccepteerd wordt in omstandigheden waar tot voor kort de 'alveolaire r' of tongpunt-r alleenzalmakend was, zoals op de VRT-radio, aan de toneelschool of in de lerarenopleidingen aan de normaalschool. De toename van het gebruik van de huig-r is ook in zekere mate tot het publieke bewustzijn doorgedrongen: er wordt de laatste jaren af en toe aandacht aan besteed in de geschreven pers en op radio en tv. Recent onderzoek analyseert de fonetische, geografische en sociolinguïstische variatie in de realisatie van het foneem /r/ in Vlaanderen, met speciale aandacht voor de evolutie in het gebruik van de huig-r.

Uitgangspunt van ons onderzoek is een unieke dataverzameling, waarvoor straatinterviews ('Snelle Anonieme Peilingen') uitgevoerd werden met 1912 sprekers uit 89 gemeenten gespreid over heel Vlaanderen. De 22 720 opgenomen realisaties van de /r/ werden ondergebracht in een gecodeerde databank die statistische verwerking mogelijk maakte.

Fonetische variatie

Wat de fonetische variatie in het r-gebruik betreft, hebben we een groot aantal realisaties met behulp van gespecialiseerde software akoestisch geanalyseerd. Vervolgens hebben we de realisaties onderverdeeld in 12 verschillende varianten (alveolaire en uvulaire trilklanken met of zonder frictie, alveolaire en uvulaire fricatieven, allerlei approximanten, nulrealisaties).

Onder de belangrijkste vaststellingen vermelden we dat de zuivere alveolaire trilklank, die nochtans als de normale realisatie wordt beschouwd en ervaren, al bij al vrij zeldzaam blijkt te zijn. Naar gelang van de plaats in het woord wordt deze klank zeer vaak vervangen door een zgn. 'tap' (1 sluiting) of een trilklank met frictie of een fricatief. Een gelijkaardige complementariteit zien we bij de huig-r.

Ook stelden we vast dat klinkerachtige en approximantische varianten, die in Nederland in grote aantallen gebruikt worden (bijv. de zgn. 'Gooise r'), slechts een zeer klein gedeelte van de Vlaamse realisaties uitmaken. Ten slotte constateerden we dat veruit de meeste sprekers ofwel een tongpunt-r gebruiken (ongeveer 66,2%) ofwel een huig-r (ongeveer 28,3%); slechts 5,3% van de geïnterviewden gebruikt beide door elkaar.

Geografische spreiding

Wat de geografische spreiding van de huig-r en de tongpunt-r betreft, toont ons onderzoek onder meer het volgende aan. Hoewel er vrijwel overal tongpunt- en huig-varianten (in meerdere of mindere mate) door elkaar gebruikt worden, zijn er toch gebieden waar een van beide articulatieplaatsen duidelijk overweegt:

- **overwegend tongpunt-r:** West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen (behalve Ronse en de regio rond Gent), het grootste deel van de provincie Antwerpen, en een aantal kleinere gemeenten in Vlaams-Brabant en het westen van Limburg;
- **overwegend huig-r:** het oosten van Limburg, Gent en onmiddellijke periferie, Ronse, Brussel en onmiddellijke periferie, en een aantal steden in Vlaams-Brabant (Leuven, Tienen, ...).

Daarnaast is er ook een hele reeks sterk gemengde gebieden waar beide varianten in belangrijke mate naast elkaar gebruikt worden; deze gebieden bleken vooral aan te sluiten bij de dominant uvulaire gebieden, zodat

er een patroon ontstaat van gradueel afnemend gebruik van de huig-r aan de westgrens van het huig-r-gebied in Limburg en rondom Gent. Er werden ook veel huig-r-realisaties aangetroffen in het gebied rond Hoogstraten in het uiterste noorden van de provincie Antwerpen; in tegenstelling tot Limburg en Gent stond deze regio in de dialectologische literatuur niet bekend als een huig-r-gebied. Er werden relatief hoge percentages huig-r-sprekers aangetroffen in een reeks steden in Vlaams-Brabant (en in mindere mate in de provincie Antwerpen), hoewel de kleinere gemeenten in deze regio's meestal nauwelijks huig-r-gedrag vertonen. Dit doet vermoeden dat de geografische distributie niet louter een kwestie is van fysieke afstand (zie verder i.v.m. de zgn. 'stedelijke hiërarchie').

De factoren 'seks' en 'leeftijd'

Een analyse van de factoren leeftijd en seks leidde tot de conclusie dat de factor seks geen rol van betekenis speelt: er is hooguit een lichte tendens in de richting van een frequentere huig-r bij mannen.

De factor leeftijd leverde daarentegen wel significante resultaten op: duidelijk meer jongeren gebruiken huig-r-varianten dan ouderen; de grootste verschillen doen zich voor in de intermediaire gebieden, waar we op grond van de puur geografische distributie (zie hierboven) reeds een expansie van de huig-r vermoeden (de regio Hoogstraten, de regio Gent, het westen van Limburg en in een aantal steden in met name Vlaams-Brabant).

Is de huig-r in opmars ?

Wellicht het interessantste aspect van ons onderzoek betreft de vraag of de huig-r inderdaad in opmars is, zoals wel eens beweerd wordt, en zo ja, hoe deze opmars precies in zijn werk gaat. Om dit aspect te onderzoeken hebben we vooral gebruik gemaakt van twee instrumenten.

Ten eerste hebben we een analyse van onze eigen gegevens in 'schijnbare tijd' gemaakt: het feit dat de jongeren in een bepaald gebied vaker de huig-r gebruiken dan de ouderen, kan geïnterpreteerd worden als een indicatie dat de huig-r daar vroeger minder gebruikt werd.

Ten tweede hebben we onze resultaten vergeleken met oudere bronnen, in 'werkelijke tijd' dus: alle beschikbare gegevens i.v.m.

het huig-r-gebruik (vnl. dialectatlassen en monografieën over specifieke dialecten, maar ook uitspraakgidsen enz.) werden geanalyseerd en tot kaarten verwerkt.

Deze analyses leverden het volgende globale beeld op:

- **eerste helft 20ste eeuw:** de huig-r wordt gebruikt in de Oost-Limburgse dialecten (aansluitend bij een huig-r-gebied in Duitsland), in en rond Brussel en in enkele gemeenten in Vlaams-Brabant (Tienen, Diest, ...); er zijn sporen van huig-r-gebruik in Gent-Centrum; in de rest van Vlaanderen overweegt de tongpunt-r;
- **tussen W.O. II en nu:** de huig-r krijgt vaste voet aan de grond in Gent, maar slechts geleidelijk aan in de omliggende gebieden; het huig-r-gebied Oost-Limburg lijkt een expansie naar het westen toe te kennen; de huig-r komt geleidelijk aan op in allerlei (grote en regionale) steden verspreid over heel Vlaanderen, maar ook in het gebied rond Hoogstraten;
- **op dit ogenblik:** we zien een toename van het huig-r-gebruik in heel Vlaanderen (behalve in sommige rurale gebieden en – natuurlijk – de reeds volledig 'geïvulariseerde' gebieden), vooral in de steden (bijv. Antwerpen, Sint-Niklaas, ...), maar ook in kleinere gemeenten rond de oude huig-r-gebieden (regio Gent, regio Brussel, West-Limburg) en rond Hoogstraten.

Een pan-Europees fenomeen

We hebben ook getracht de opmars van de huig-r in Vlaanderen sinds het begin van de 20ste eeuw binnen een ruimere geografisch-historische context te plaatsen, waarbij deze variant volgens de literatuur de laatste twee eeuwen in een groot deel van Europa verspreid is geraakt.

Uit ons literatuuroverzicht blijkt dat de meest gangbare opvatting is dat de huig-r eerst in Parijs vaste voet aan de grond heeft gekregen en zich vervolgens verspreid heeft over grote gebieden in Frankrijk, Duitsland, Scandinavië, België en Nederland, eerst in de steden en bij de hogere klasse en pas later in meer rurale gebieden en bij de rest van de bevolking. Gezien de status van het Frans als internationale cultuurtaal tot aan het begin van de 20ste eeuw en wat er in de sociolinguïstiek geweten is over het fenomeen 'change from above', levert dit een al bij al plausibel beeld op, maar het lijkt ons van belang duidelijk te vermelden dat dit gangbare beeld (vooral wat de periode voor 1930 betreft) nauwelijks gebaseerd is op feitenmateriaal. Het is hierbij interessant dat de huig-r in het Frans zelf ook een vrij recent fenomeen lijkt te zijn.

Toch lijkt het waarschijnlijk dat de huig-r doorheen Vlaanderen de Europese tendens volgt, in die zin dat de variant eerst de grote steden inpalmt (en dan wellicht ook eerst de stedelijke hogere klasse) en pas later de omliggende gebieden. Het is a priori niet uitgesloten dat de invloed van het Frans, gesproken door de stedelijke elites, hierbij een rol gespeeld heeft. Het ontstaan van het oude huig-r-gebied Limburg lijkt evenwel een ander patroon te volgen, waarbij het voor de hand ligt het huig-r-gebruik in verband te brengen met dat in Nederlands-Limburg en het Duitse gebied rond Keulen; we merken op dat dit aansluitende, staatsgrensoverschrijdende huig-r-gebied ook dialectologisch en historisch een continuüm vormt.

Verspreidingsmechanismen

Vervolgens hebben we – voor zover de beschikbare informatie het toeliet – ook trachten na te gaan welke mechanismen bij de vastgestelde taalverandering een rol spelen.

Hierbij kwamen we onder meer tot de conclusie dat de taalverandering in kwestie zich lijkt te verspreiden volgens de lijnen van de zogenaamde ‘stedelijke hiërarchie’: de huig-r blijkt in de regel eerst ingang te vinden in de grote steden, vervolgens in de regionale steden die ervan afhankelijk zijn, dan in de kleine steden, en pas later in de niet-stedelijke gemeenten (dit kan ook het geval geweest zijn in het geval van Oost-Limburg, dat in het begin van de 20ste eeuw wellicht aangewezen was op Maastricht en Keulen, waar de huig-r wellicht al eerder ingang gevonden had). Uitzonderingen op dit patroon blijken vaak aanwijsbare redenen te hebben (‘place effects’).

Er zijn zoals gezegd ook indicaties die erop wijzen dat de invloed van het Frans (waarvan men beweert dat het een doorslaggevende factor was bij de opkomst van de huig-r in West-Europa) in Vlaanderen een zekere rol gespeeld kan hebben bij de taalverandering; in vele gemeenten die een sterker huig-r-gebruik kennen dan verwacht (bijv. Leuven, Tienen, Leopoldsburg, ...), bleken er (volgens gegevens uit de jaren 1930) hoge concentraties Franstaligen te zijn geweest. Toch blijven er vele vragen. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk wanneer de huig-r in het Frans zelf ingang gevonden heeft, en het is a priori onwaarschijnlijk dat het Frans nog een rol speelt bij de recentere evoluties.

Ten slotte kunnen we ervan uitgaan dat de factor sociale klasse, tenminste in sommige gebieden (bijv. in Antwerpen), van belang is voor de expansie van de huig-r op dit moment: de indruk bestaat dat bij jongeren van de hogere klassen de huig-r veel frequenter is dan bij hun leeftijdsgenoten van de lagere klassen.

Conclusie

Onze studie toont aan dat de huig-r wel degelijk volop in opmars is in Vlaanderen, maar tegelijkertijd ook dat deze opmars niet overal even snel gaat: terwijl de huig-r al in het begin van de 20ste eeuw vaste voet aan de grond kreeg in Brussel, Gent en Oost-Limburg, zien we dat zij in andere gebieden nu pas volop aan het opkomen is (steden in Vlaams-Brabant en de provincie Antwerpen, de regio rond Hoogstraten, de regio rond Gent,...); in nog andere gebieden (West-Vlaanderen, andere meer rurale gebieden,...) vinden we tot nog toe nauwelijks een spoor van deze taalverandering.

Wij hebben tevens gezien dat de ontwikkelingen in Vlaanderen passen binnen een taalgrensoverschrijdend verspreidingspatroon, waarbij sinds de tweede helft van de 19de eeuw overal in West-Europa uvulaire verspreidingshaarden opdoken. Zo hebben we kunnen vaststellen dat de verspreiding van de huig-r in Oost-Limburg aan het begin van de 20ste eeuw in het verlengde ligt van een ouder huig-r-gebied over de Duitse grens.

Hoewel de gangbare opvatting dat de ‘Franse r’ oorspronkelijk uit het Frans is overgenomen op zich plausibel is, ontbreekt het ons aan gegevens om de precieze omstandigheden waarin dit gebeurd zou zijn te reconstrueren. Bovendien is het a priori onwaarschijnlijk dat het Frans een directe rol zou spelen in de meer recente verspreiding van de huig-r overal in Vlaanderen.

Uit onze studie blijkt ook dat verder onderzoek naar de genoemde aspecten van de opkomst van de huig-r wenselijk zou zijn: de verandering van tongpunt-r naar huig-r is in Vlaanderen volop aan de gang en een grondige studie ervan kan verder licht werpen op de wijze waarop taalveranderingen (of culturele innovaties in het algemeen) zich (in Vlaanderen) verspreiden.

Referenties

Tops, Evie (2009), *Variatie en verandering van de /r/ in Vlaanderen*. Brussel: VUBPress.

Evie Tops is doctor in de Taal- en letterkunde: Germaanse talen (Vrije Universiteit Brussel, 2005) en doceert sinds 2006 Nederlands aan de Université Libre de Bruxelles.

e-mail: etops@vub.ac.be

Taalkronkels

Uit de kindermond

ALBERT OOSTERHOF

De waarheid komt uit de kindermond. Veel schoolkranten en contactorganen van crèches en peuterspeelzalen hebben een rubriek ‘uit de kindermond’, waarin grappige uitspraken van kinderen worden opgetekend. In mijn eigen archief vond ik nog een paar voorbeelden uit een gestencilde kleuterschoolkrant uit de vroege jaren 80.

Juf vraagt of ze lucifersdoosjes mee naar school willen nemen.

Albert: ‘Mijn moeder rookt geen lucifersdoosjes.’

Albert: ‘Beppe komt morgen bij ons en dan gaat ze bowl eten.’

Juf: ‘Dat is gezellig.’ ‘Maar wat is dan bowl?’

Albert: ‘Water, met eten erin.’

Juf: ‘Albert, jij gaat naar de Wilhelminaschool hè?’ Albert: ‘Nee, naar de K.W.S.’

Albert gaat lopende naar de film. Jeroen: ‘Ja, want Albert heeft geen fiets.’

Albert: ‘Jawel een zondagse.’

Ze geven een fraai beeld van de gebruiken in een dorp in Noord-Nederland tijdens de nadagen van de stille revolutie tussen 1945 en 1995.¹

Tegenwoordig zijn veel schoolkranten op het internet te vinden en kan er zelfs een klein corpusje met uitspraken ‘uit de kindermond’ samengesteld worden. Waarom zijn die uitspraken grappig? In elk geval heeft het bijna altijd met taal en taalontwikkeling te maken. Kinderen kennen het concept ‘afkorting’ nog niet, zoals in het derde voorbeeld hierboven. En ze zijn geneigd tot overgeneraliseren; het kind weet nog niet dat het predikaat ‘zondags’ vooral van toepassing is op kleding, en niet zozeer op een voertuig. En niet alle water met eten erin is bowl; het water zal doorgaans alcohol bevatten en het vaste voedsel bestaat uit vruchten. In het volgende voorbeeld wordt het slotwoord *amen* overgegeneraliseerd; normaal is het alleen van toepassing op gebeden, maar voor Elisabeth kan het ook een tekenfilm afsluiten. En Sari denkt dat alle mannen in pakken dominees zijn:

- *Tekenfilmpje is afgelopen. Elisabeth: ‘Amen.’*

- *Sari’s papa heeft zondag een pak aan. Sari: ‘Mijn papa is dominee’ (nieuwsbrief De Kleine Reus; <http://www.dekleinereus.com>).*

Verder zijn er ook allerlei fonologische versprekingen, zoals in de volgende voorbeelden uit de schoolkrant van een Vlaamse basisschool:

- *bij het maken van het kruisteken: Tuur: ‘in de naam van de vader en de zoon en de geheime geest... amen.’*
- *Op weg naar de sportzaal: ‘Oei, de slagroombomen staan open!!!’*
- *Elke kleuter krijgt een fluojasje van de politie, Lisa: ‘Mag ik mijn frigojasje aandoen?!’ (schoolkrant; www.schoolsinttillosintjosef.be)*

De rubriek ‘uit de kindermond’ geeft een beeld van de ontwikkeling die het kind doormaakt en het is frappant te zien hoe vaak die ontwikkeling samengaat juist met onvolkomenheden in het taalgebruik. Gevallen zoals het volgende, waarin een kind los van het taalgebruik blijk geeft van een afwijkende kijk op de werkelijkheid, zijn in de minderheid:

Mark vraag aan Jorik: ‘Wat is jouw lievelingskleur?’ Jorik: ‘Rood. En wat is jouw lievelingskleur?’ Mark: ‘Ook rood.’ Jorik: ‘Oh, dan zijn we denk ik familie!’ (nieuwsbrief De Kleine Reus; <http://www.dekleinereus.com>).

Soms is het ook grappig als een kind juist iets zegt dat we niet verwachten van een kleuter:

- *Emely: ‘Ik word ziek van al dat werken hier!!!’ (schoolkrant; www.schoolsinttillosintjosef.be)*

Niet alleen uit de mond van kinderen worden soms grappige uitspraken opgetekend. Ik ken een verzorgingshuis waar men op het idee kwam in het bewonersbladje een rubriek op te nemen met grappige uitspraken uit het dementengroepje, maar zowel die rubriek als vervolgens het praatgroepje zelf is geen lang leven beschoren geweest.

Noot

1. Geïnspireerd op Geert Mak, 1996, *Hoe God verdween uit Jorwerd*, Amsterdam, Atlas.

Levensgevaar en doodsgevaar: over schijnbaar tegengestelden

BERT CAPPELLE

'Bert Cappelle en Naoaki Wada ben ik dank verschuldigd voor hun waardeloze commentaar.'
Zo leken een Japanse taalkundige en ikzelf door een collega bedankt te worden in een noot bij een artikel dat we voor hem hadden nagelezen

en becommentarieerd. Wat hadden Wada en ik dan wel misdaan?

Helemaal niets eigenlijk. Integendeel, want wij werden in het Engels bedankt voor onze *invaluable comments*. Maar doordat de auteur in de volgende zin nog twee andere mensen dankte, ditmaal voor hun *valuable comments*, leek het plots alsof hun commentaar waardevol was en de onze niet. Maar vreemd genoeg zijn *valuable* en *invaluable* min of meer synoniemen van elkaar. *Invaluable* betekent letterlijk 'wat niet geschat kan worden', 'van onschatbare waarde', dus (als ik zo onbescheiden mag zijn) eigenlijk zelfs nog ietsje waardevoller dan *valuable*. Anders dan bij schijnbare tegenstellingen van het type *werkelijk fabelachtig*, die ik in een vorige bijdrage besprak, gaat het hier niet om woorden die in een nauw syntactisch verband gebruikt worden. Hun dichte bijeenplaatsing in het dankwoord van die collega was eerder toevallig, maar daardoor riepen ze bij mij wel de vraag op of er nóg zulke ogenschijnlijk tegengestelde woorden zijn.

Valuable en *invaluable* deden alvast denken aan een ander paar Engelse adjectieven: *flammable* en *inflammable*. Beide betekenen ze 'heel brandbaar'. *Inflammable* is afgeleid van het werkwoord *inflamm* en is dus geen negatieve vorm. Dat kan verwarring scheppen,

getuige de aflevering van *The Simpsons* waarin de onbekwame chirurg Nick Riviera de betekenis van *inflammable* helemaal verkeerd inschat. 'Don't worry; it's inflammable', zo stelt hij een patiënt gerust wanneer een brandend voorwerp op een vat ether terecht komt, waarna het vat en de hele privékliniek vuur vatten. Tegen de brandweercommandant stamelt hij wat later verbouwereerd: 'Inflammable means flammable? What a country!' In het Nederlands laat het woord *ontvlambaar* ('wat kan ontvlammen') minder aan duidelijkheid te wensen over, maar *licht ontvlambaar* is dan weer net zo ambigu. Heeft *licht* hier de weinig courante betekenis van 'snel, gemakkelijk', zoals in *lichtgeraakt* of de meer gebruikelijke betekenis van 'een tikkeltje', zoals in *Hij klonk licht ontgoocheld* (of *verkouden, beneveld ...*)? Je zal het maar door ervaring te weten gekomen zijn.

Op, neer, in of uit, maakt mij wat/niks uit

In het Engels zijn er wel meer woorden en uitdrukkingen die er als tegengestelden uitzien maar toch hetzelfde betekenen, vooral bij *phrasal verbs*, het equivalent van onze scheidbaar samengestelde werkwoorden. Zo betekent *slow up* net hetzelfde als *slow down* ('vertragen') en verwijst *fill in a form* naar dezelfde activiteit als *fill out a form* ('een formulier invullen'). Dat op zich tegengestelde werkwoordspartikels voor kunnen komen in dergelijke synoniemenparen, valt mooi te verklaren. Bij werkwoorden die van een adjectief zijn afgeleid, drukt *up* vaak het streven uit naar een hogere graad van dat adjectief: *slow up* betekent dus 'trager (doen) worden', net zoals *warm up* 'warmer (doen) worden' betekent. *Down* combineert dan weer van nature vaak met werkwoorden afgeleid van adjectieven die een waarde onderaan een schaal aangeven: traag bevindt zich onderaan

de snelheidsschaal, dus *slow down* betekent ‘de snelheid naar beneden brengen’, net zoals *cool down* ‘de temperatuur naar beneden brengen’ betekent. Om een vergelijkbare reden zijn ook *fill in* en *fill out* synoniemen. Ze bekijken eenzelfde situatie gewoon vanuit een ander perspectief. Bij *fill in* denk je aan de nog lege velden van een formulier waar je dan informatie *in* plaatst, bij *fill out* focus je op het formulier dat zich door de toevoeging van ontbrekende gegevens als het ware tot z’n volledige vorm ‘uitzet’.

Vreemder is dat *I couldn’t care less* en *I could care less* synonieme uitdrukkingen zijn. De eerste zinswending kun je letterlijk analyseren als ‘het zou me niet lukken om mij hier minder om te bekommeren’, met een verzwegen conditie ‘zelfs als ik het zou proberen’ en een verzwegen motivering ‘aangezien dit me nu al maximaal onverschillig laat’. Met andere woorden, ‘het kan me niks schelen’. De taalkunde is er niet uit hoe *I could care less*, dat logisch geen steek houdt, hetzelfde kan betekenen. Mogelijk is dit een sarcastische vervorming, te vergelijken met het Nederlandse *Het zal me een zorg wezen*, waarmee men eigenlijk bedoelt: ‘Het zal me helemaal géén zorg wezen’. Veel hieraan verwante uitdrukkingen in onze taal hebben zowel een sarcastische als een letterlijke variant. Enkele voorbeelden van het internet geplukt: *Mij een zorg wat een ander denkt van mijn drugsgebruik* (sarcastisch) en *Mij geen zorg hoor, er zijn belangrijker zaken in het leven* (letterlijk); *Kan mij wat schelen, wat ‘de mensen’ ervan vinden* (sarcastisch) en *Kan mij niks schelen, als we maar gelukkig zijn* (letterlijk); *Maakt mij wat uit hoe de chocolade gemaakt wordt, als ie maar lekker is* (sarcastisch) en *Maakt mij niks uit, zolang ik niks hoeft te zien* (letterlijk). Bij de sarcastische varianten ligt de klemtoon onveranderlijk op het persoonlijk voornaamwoord (*Weet ik veel waarom*).

Een onguere buurt bij guur weer

Ook het Nederlands heeft dus blijkbaar uitdrukkingen die, wanneer je de negatie ervan neemt, hetzelfde blijven betekenen. Maar dat is nu eenmaal eigen aan sarcasme. Anders is het bij de woorden *guur* en *onguur*, die door een speling van de Nederlandse taalgiedenis nagenoeg synoniemen zijn geworden. Hoewel *guur* en *onguur* allebei iets als bar en onaangenaam kunnen kenmerken, hebben ze hun typische gebruikscontexten. Behalve in combinatie met *weer* wordt *guur* tegenwoordig haast niet meer gebruikt. Het heeft daardoor de specifieke betekenis van ‘kil, regenachtig en

waaiurig’, terwijl *onguur* de meer algemene en vage betekenis heeft van ‘akelig, dubieus, duister, gemeen, louche, onbetrouwbaar, sinister’. *Onguur* duidt eerder op een psychologisch aanvoelen dan een fysieke sensatie en komt, blijkens Google, vaak voor bij aanduidingen voor personen (*figuur, individu, kerel, koppelbaas, oostblokker, sujet, tuig, type*), locaties (*buurt, café, flat, gokhal, kroeg, snackbar, stripjoint, tent*) en bepaalde abstractere concepten (*connecties, reputatie, praktijk, sfeer*), maar dan weer minder vaak bij *weer*.

Niet denkbeeldig en *niet ondenkbeeldig* vormen een ander voorbeeld. Pas op, enkel de eerste variant is correct. Als het risico op een bepaald scenario *niet denkbeeldig* is, dan vormt dat scenario dus niet een louter imaginaire maar een reële mogelijkheid. *Niet ondenkbeeldig* betekent letterlijk dat het wél slechts denkbeeldig is. Dat is onzinnig, maar sprekers die deze woorden per abuis gebruiken, bedoelen eigenlijk dat het gevaar niet ondenkbaar is: als je je iets kunt voorstellen, dan krijgt het concreet gestalte en wordt het ook reëler. Je kunt het denken, dus het is.

En zo’n niet denkbeeldig gevaar is misschien *levensgevaarlijk*. Of moet je zeggen *doodsgevaarlijk*? Want hoewel er geen groter contrast is dan tussen leven en dood, is er geen betekenisverschil tussen *levensgevaar* en *doodsgevaar*. Dit komt doordat het betekenisverband tussen de twee delen van naamwoordelijke samenstellingen velerlei vormen kan aannemen: bij *levensgevaar* komt het leven in gevaar; bij *doodsgevaar* komt niet de dood in gevaar maar bestaat het gevaar dat de dood optreedt. Het ligt ook aan die vrije semantische relatie dat verzekeringsmaatschappijen je bij de aankoop van een huis zowel een *brandverzekering* als een *levensverzekering* kunnen aansmeren. De ene voor als het brandt en de andere voor als je *niet* meer leeft. Misschien denken goedgevolgde zielen wel dat een *levensverzekering* zoiets is als een *bijstands- pechverhelpingsverzekering*, waarmee je je van iets zeker stelt. Een *doodsverzekering* zou waarschijnlijk minder goed verkopen.

Bert Cappelle is als postdoc verbonden aan de Hogeschool Gent en de Universiteit Gent.

e-mail: bert.cappelle@hogent.be

Broodje taal

Croque-cheval, croque-madame of croque met ei, monsieur?

KAREN DE LOENEN

‘Wij eten een croque-monsieur, Nederlanders een tosti’. Die historische uitspraak van Van Dales kersverse hoofdredacteur Ruud Hendrickx werd het credo van de nieuwe koers die de makers van het woordenboek wilden varen: ‘Het Nederlands is rijp om de taalvariatie op een gelijkwaardige manier te beschrijven’, zei Hendrickx. Inderdaad, met die uitspraak leek er prompt een einde te komen aan het jarenlange ‘hollando-centrisme’ dat veel (vooral Belgische) taalminnaars het woordenboek jarenlang verweten hebben. Die discussie is inmiddels gevoerd en dit is allerminst de plek om ze te herhalen. Wel valt op dat het hele taallandschap de erkenning van de variatie in het Nederlands lijkt te ondersteunen. Zo kunt u in dit nummer een uitgebreid interview lezen met de samenstellers van het Prisma Handwoordenboek Nederlands. Met onderscheid tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands (!). Ook in dat handige woordenboek zult u wellicht kunnen lezen dat de Nederlanders een tosti eten en de Vlamingen een croque-monsieur. Wat echter minder bekend is, is dat er in Vlaanderen op tostiniveau behoorlijk wat onduidelijke taalvariatie bestaat, of beter gezegd: onduidelijke Belgisch-Nederlandse taalvariatie. Daarom wordt uw broodje taal voor deze aflevering uitzonderlijk belegd én geroosterd!

We schrijven begin april. Een zonnige lentemiddag op een terrasje in de Leuvense binnenstad. Mijn gezelschap en ik hebben zin in een kleine snack. Al lachend bestelt een collega-taalvorser een *tosti*. De wijd opengesperde ogen van de kelner spreken boekdelen: *Van Dale* heeft het alvast bij het rechte eind. *Tosti* is nu eenmaal een

woord dat voor Nederlanders vanzelfsprekend is, maar voor Vlamingen niet. Die houden het bij een heerlijke *croque-monsieur*. Hoewel. Op het moment dat ik een *croque-madame* bestel, kijkt de kelner in kwestie me zo mogelijk nog vreemder aan. ‘Een croque-madame’, zegt hij verontwaardigd, ‘daar heb ik nog nooit van gehoord’. De arme man begint al speurend rond te kijken, op zoek naar de verborgen camera. Blijkt dus dat zo’n *croque-madame* (een croque-monsieur met een spiegelei erop) in Leuven een *croque-cheval* heet. Vreemd, in Limburg – waar ik vandaan kom – noemen we een croque met een spiegelei erop *altijd* een *croque-madame*. De hele middag werd er hevig gedebatteerd: de ene was er zeker van dat een *croque-madame* eigenlijk officieel een *croque-cheval* genoemd wordt en vice versa. En zo werd het domein van de culinaire taalvariatie over de landen provinciegrenzen heen blootgelegd. Dat boeiende fenomeen moest tot op het bo(r)d onderzocht worden.

Van Dale

Van Dale stelt qua culinaire kennis enigszins teleur. Enkel *croque-monsieur* wordt opgenomen – met het label Belg.N.(!) – en met als definitie ‘sandwich van geroosterde sneetjes brood, waarbij het belegsel (ham, kaas e.d.) mee geroosterd is’. Over de taalvariatie die zich blijkbaar binnen het Belgisch-Nederlandse croquedomein heeft doorgezet, rept *Van Dale* met geen woord. Nou ja, zoals ik al zei, is de croque-monsieur an sich een symbool geworden van het Belgisch-Nederlands dat standaardtalige allures begint te krijgen. Ik kan me voorstellen dat de makers van *Van Dale* zich niet willen wagen aan het ondermijnen van datgene waar veel Vlaamse taalgebruikers stiekem erg trots op zijn.

Etymologie

Wikipedia vertelt dat de *croque-monsieur* zijn oorsprong vond in Frankrijk. De *croque*, zoals de Fransen hem meestal noemen, was het stijlvolle fastfoodantwoord op de hamburgers die aan het begin van de twintigste eeuw ook in Frankrijk hun intrede deden. De naam *croque-monsieur* komt van het Franse werkwoord *croquer*, dat ‘breken’ betekent en het Franse woord voor ‘meneer’. Hoe de collocatie tussen beide woorden is ontstaan, is tot op de dag van vandaag onduidelijk. Het eerste spoor van een *croque-monsieur*, zoals wij die nu kennen, dateert van 1910. In het tweede volume van Prousts *A la recherche du temps perdu* (1927) wordt de *croque* voor het eerst in de populaire literatuur vermeld. Volgens het etymologisch woordenboek van *Van Dale* komt het Nederlandse woord *tosti* van het Italiaanse woord *tostare*, dat ‘roosteren’ betekent. Enkele telefoontjes naar tavernes en bistro's in Nederland wijzen uit dat de vele variaties die in Vlaanderen heel populair zijn – met spiegelei, met ananas, met spaghettisaus, noem maar op – in Nederland weinig voorkomen. Bovendien legt een erg begeisterte restaurateur uit Groningen me uit dat een *tosti* daar meestal met smeerkaas gemaakt wordt, terwijl de Belgische *croques* stevast een plakje kaas en een plakje schouderham bevatten. Mocht ik bij die bewuste meneer in Groningen dan toch een *croque-madame* willen consumeren, dan kan ik steeds vragen naar een *tosti met ei*. Hij zou er dan wel voor zorgen dat die *tosti* de grenzen der taalvariatie oversteept en mijn geliefde *croque-madame* zo goed mogelijk benaderde.

Doordat beide woorden een andere oorsprong kennen, is wellicht hun verspreiding ook anders verlopen. Daarin ligt mogelijk de verklaring voor de taalvariatie tussen België en Nederland. De *croque* en de *tosti* zijn daarvan trouwens niet de enige bekende voorbeelden; denk maar aan *jam* versus *confituur*, aan *sinaasappelsap* versus *fruitsap*, aan *pralines* versus *bonbons* – en dan beperk ik me slechts tot voedingswaren. Opvallender is de taalvariatie binnen Vlaanderen. Niet alleen eten de Vlamingen hun *croque* in meer verschillende uitvoeringen, ze geven er ook andere namen aan. Bovendien kunnen we hier niet echt spreken van dialectische variatie, omdat al die benamingen – hoewel ze dus uitsluitend in Vlaanderen bekend zijn – voor de taalgebruiker tot zijn ‘standaardtaal’ lijken te behoren.

Provinciale variatie?

Hoe zit het nu met die variatie in Vlaanderen? Met andere woorden: waar kun je het best welke *croque* bestellen? De *croque-cheval*

is blijkbaar afkomstig uit Normandië. De precieze reden van de benaming met *cheval* (*paard*) is eveneens nooit opgehelderd. Het lijkt er sterk op – afgaand op de vele digitale menukaarten uit Normandië en omstreken die het internet rijk is – dat in grote delen van West-Frankrijk de *croque-cheval* de gangbare term is. Naarmate men meer opschuift naar het oosten, spreekt men van een *croque-madame*. Die benaming zou (opnieuw volgens Wikipedia) ontstaan zijn door een restaurateur die op een blauwe maandag op het idee kwam zijn bevallige ‘croque met ei’ zo te noemen. Hij vond namelijk dat het spiegelei iets weg had van een dameshoed. Hoeveel aperitiefrestjes de man al genuttigd had voor hij zijn historische benaming gaf, is echter niet bekend. In België lijkt de *croque-madame* zeer gangbaar te zijn in Limburg en grote delen van Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen. In Vlaams-Brabant, Brussel en Luik spreekt men van een *croque-cheval*. In Wallonië wordt eveneens de term *croque-cheval* het meest gebruikt.

We kunnen dus concluderen dat die (sub)standaardtalige variatie samenvalt met bepaalde provinciegrenzen. Wellicht nemen de makers van *Van Dale* een wijze beslissing door die *croque-chevals* en *croque-madames* uit het woordenboek te weren. Een mogelijke oplossing voor beide termen zou zijn ze als ‘regionaal’ te labelen. Toch blijft het vreemd dat er geen overkoepelende term voor het gerecht lijkt te bestaan. Er bestaat mijns inziens geen benaming voor een ‘geroosterde boterham, belegd met ham en kaas, met een ei erbovenop’ die elke kelner van Brugge tot Hasselt begrijpt. Wellicht wilt u na dit geroosterde broodje taal dan ook liever op veilig spelen en gaat u net als ik in Vlaanderen voor een *croque-monsieur met ei* en in Nederland voor een *tosti met ei*. De kans is groot dat u uiteindelijk datgene op uw bord krijgt waar u eigenlijk om gevraagd heeft. Veel geluk!

Karen De Loenen is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Karen.DeLoenen@arts.kuleuven.be

Interview

Jacques Eichperger en Jesse Mortelmans: 40 jaar creatief talen leren

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Jacques Eichperger is sinds 1989 algemeen coördinator van vzw Roeland, een erkende jeugddienst uit Gent die zich al 40 jaar inzet om de communicatieve taalvaardigheid van de jeugd in Vlaanderen te bevorderen. Eind dit jaar geeft hij de fakkel door aan Jesse Mortelmans. Zij behaalde vorig jaar haar doctoraat in de taal- en letterkunde en kent de vereniging al sinds haar zestiende.

Wat doet vzw Roeland?

Eichperger: Wij zijn al 40 jaar gespecialiseerd in de organisatie van kwalitatieve taalvakanties Frans, Engels en Nederlands. Onze grootste doelgroep zijn de 12- tot 18-jarigen, maar we organiseren ook steeds meer initiatieven voor 7- tot 12-jarigen. Sinds 2008 kunnen ook anderstalige nieuwkomers die Nederlands willen leren bij ons terecht. Jaarlijks nemen meer dan 3000 jongeren deel aan onze stages in Vlaanderen, Wallonië, Frankrijk en Groot-Brittannië. Naast taalvakanties zetten we ook jeugdtoneel in het Frans, Engels en Nederlands op poten en organiseren we stadsbezoeken in Luik, Namen en Rijsel. In totaal bereiken we met die activiteiten nog eens 10 000 jongeren.

Op welke manier gaan jullie te werk tijdens de taalvakanties?

Mortelmans: De jongeren die deelnemen aan onze activiteiten worden volledig ondergedompeld in de doel-taal. Op onze Franse, Engelse en Nederlandse vakanties

voor deelnemers ouder dan 12 spreekt iedereen, zowel de jongeren als de begeleiding, voortdurend de taal van het kamp. Om de jongeren daartoe aan te sporen, hebben we drie basisprincipes, die al onze taalanimators in acht moeten nemen. Ten eerste sporen we creatief en communicatief taalgebruik aan door op kamp voortdurend in te spelen op wat er gebeurt. Een van onze slag-zinnen is: 'Jongeren spreken niet wanneer ze zwijgen'. We proberen hen dus zoveel mogelijk te doen praten in de doeltaal, niet alleen tijdens de lesmomenten, maar ook tijdens de sport, de maaltijden, de uitstapjes, enzovoort. Ten tweede vragen we aan onze animators om de taalfouten die de jongeren maken consequent en onmiddellijk te verbeteren. Ze doen dat uiteraard op een tactvolle manier, want het is zeker niet de bedoeling dat de jongeren hun mond niet meer durven open te doen, integendeel!

Eichperger: Ons derde basisprincipe is permanente aanwezigheid van de taalanimators om de jongeren te helpen en te stimuleren. Wij voorzien op onze taalvakanties één volwassen begeleider per vier deelnemers. Dat is veel, maar zo'n sterke omkadering is nodig om onze kwaliteitsnorm hoog te houden.

Vinden jongeren het fijn om tijdens de vakantie met taal bezig te zijn?

Eichperger: Het is zo dat de meeste jongeren hun eerste taalkamp vaak volgen omdat de ouders dat willen, bijvoorbeeld omdat hun cijfers voor Frans of Engels op school wat minder zijn. Niet iedereen is dus bij aanvang even enthousiast, maar al gauw merken ze dat onze aanpak niet dezelfde is als op school en beginnen ze zich echt thuis te voelen in die vreemde taal. Meer dan zestig procent van de jongeren die een kamp volgen, komen het jaar daarop terug, velen zelfs meerdere jaren achtereen.

Mortelmans: Een taal leer je al doende, en daarom voorzien wij op kamp ook veel sport en ontspanning. Zo leren de jongeren de vreemde taal op een creatieve en communicatieve manier te gebruiken. Tijdens de lesmomenten gebruiken we werkmappen die echt gericht zijn op de leefwereld van de deelnemers. We gebruiken geluids- en beeldfragmenten en werken regelmatig met het internet. Ook contact met *native speakers* vinden we belangrijk. Tijdens de uitstappen brengen we de jongeren in contact met de moedertaalsprekers, bijvoorbeeld door hen een enquête of interview te laten afnemen. Die niet-schoolse aanpak gericht op communicatieve taalvaardigheid is voor ons zeer belangrijk.

Jullie organiseren ook activiteiten voor anderstalige nieuwkomers.

Mortelmans: Dat klopt. Sinds 2008 organiseren we in augustus gedurende vier weken een Taalzomer Nederlands voor anderstalige nieuwkomers van 7 tot 12 jaar. De bedoeling is om samen met onze creatieve taalanimators spelenderwijs te werken aan hun mondelinge taalvaardigheid in het Nederlands. Ze ontdekken en beleven de nieuwe taal via creatieve taal- en spelmomenten, muziek en culturele uitstappen. We brengen bijvoorbeeld een bezoek aan enkele Gentse musea, zoals het SMAK en aan de wereld van KINA.

Eichperger: Het Taalzomerproject werd dit jaar uitgebreid met enkele projecten tijdens de korte schoolvakanties. In de krokusvakantie organiseerden we voor het eerst een driedaagse Onomatopée voor kinderen van 7 tot 12 jaar en in de paasvakantie was er Taalturbo, een vijfdaagse voor jongeren van 12 tot 15 jaar. Met dit aanbod willen we ons maatschappelijk engageren en ons steentje bijdragen in het wegwerken van de taalachterstand bij anderstalige nieuwkomers. De verschillende activiteiten die we organiseren, zorgen bovendien voor een betere aanpassing op school en vergemakkelijken de integratie in onze samenleving.

Al jullie volwassen begeleiders zijn vrijwilligers. Is het moeilijk om gemotiveerde vrijwilligers te vinden?

Een van onze slagzinnen is: 'Jongeren spreken niet wanneer ze zwijgen'. We proberen hen dus zoveel mogelijk te doen praten in de doeltaal.

Eichperger: Onze vereniging zou niet kunnen bestaan zonder de vele honderden vrijwilligers die zich elk jaar inzetten om de jongeren een onvergetelijke taalvakantie te bezorgen. Er zijn niet alleen de taalanimators, maar op elk kamp is er ook een directeur, een econoom, een EHBO-verantwoordelijke, een kok en een uitgebreide keukenploeg. Door de jaren heen hebben wij een stevig netwerk opgebouwd van vrijwilligers die dikwijls vele jaren na elkaar mee op kamp gaan. Vaak zijn het mensen die nog als deelnemer met onze vereniging op kamp zijn geweest. Toch moeten we ook elk jaar nieuwe vrijwilligers vinden en dat is niet altijd even gemakkelijk. Jaarlijks voeren we een rekruteringscampagne op universiteiten en hogescholen, waarbij we de studenten in de talenrichtingen informatie geven over onze werkzaamheden.

Mortelmans: De mensen die zich voor onze taalkampen inzetten, ontvangen een vrijwilligersvergoeding. We besteden veel aandacht aan de didactische vorming van onze vrijwilligers. We bieden jaarlijks een ruime keuze aan vormingssessies aan die ze gratis kunnen volgen. Bovendien schaven we zelf voortdurend onze vormingstechnieken bij via externe bijscholingen.

Doen jullie dit jaar iets speciaals om de verjaardag van de vereniging te vieren?

Mortelmans: In de paasvakantie hebben we naar aanleiding van ons veertigjarig bestaan het vijftiende 'Festival des festivals' georganiseerd. Dat is een jaarlijks Frans theaterfestival voor jongeren, dat telkens in een ander gastland plaatsvindt. Aan ons festival namen groepen uit veertien verschillende landen deel. Tijdens het festival stelden alle toneelgroepen hun eigen toneelstuk voor. Daarnaast stonden er ook andere activiteiten op het programma, zoals workshops rond theater, een boottocht en een parade door de straten van Gent. Een heel leuke avond was de 'soirée internationale', waarop elke groep een vijftal minuutjes optrad in de eigen taal, vaak met traditionele klederdracht en dans.

Eichperger: Naar aanleiding van 40 jaar Roeland stellen we in juni ook de publicatie voor van een oefeningenboek '100 x creatief met taal' en dit in drie verschillende talen. Dramatische expressie is voor Roeland een ideaal middel om beter en met een grotere motivatie vreemde talen te leren. Wij organiseren elk jaar een Frans toneelfestival (Artscène français) en een Engels toneelfestival (Artscene All English). Vlaamse taalleerkrachten kunnen zich daar in het begin van het schooljaar met een groep leerlingen voor inschrijven. Sommige leerkrachten zetten met hun leerlingen zelf een toneelstuk op poten, anderen worden wekelijks ondersteund door een Roeland-toneelanimator. In april organiseren we dan de theaterfestivals die telkens drie dagen duren en waarbij de verschillende groepen hun stuk voor elkaar spelen. De groepen die dit wensen, kunnen ook aan buitenlandse toneelfestivals deelnemen. Het Franse festival is dit jaar aan zijn 17de editie toe, het Engelse aan zijn 14de.

Mevrouw Mortelmans, u werkt sinds 1 februari dit jaar bij vzw Roeland. Kende u de vereniging al voor u er aan de slag ging?

Een taal leer je al doende, en daarom voorzien wij op kamp ook veel sport en ontspanning. Zo leren de jongeren de vreemde taal op een creatieve en communicatieve manier te gebruiken.

Zeer zeker! Ik ken de vereniging al sinds mijn zestiende, toen ik als enthousiaste leerling deelnam aan het Artscène-toneelproject. In de zomervakantie na het middelbaar volgde ik bij Roeland een taalstage om mij voor te bereiden op mijn studies Romaanse taal- en letterkunde. Tijdens mijn studies ben ik vaak als taalanimator mee op taalstage gegaan. Toen ik als onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen begon te werken, heb ik nog enkele jaren de post-secundaire taalstage mee omkaderd. Nadien ben ik lid geworden van de Algemene Vergadering van Roeland. Door de jaren heen heb ik zo uitvoerig de kans gekregen om de verschillende aspecten van de vereniging te leren kennen.

Hoe ziet u de toekomst van vzw Roeland?

In onze steeds-meer-talige maatschappij zal het belang van een uitgebreide talenkennis zeker niet afnemen. Het voortzetten van onze activiteiten gericht op het bevorderen van de taalvaardigheid bij de jeugd blijft dus groot. Ik ben blij dat Roeland sinds enkele jaren ook NT2-projecten voor anderstalige nieuwkomers organi-

seert. Zo kunnen we ons steentje bijdragen aan een harmonieuzere samenleving. Hierop blijven inzetten lijkt me een prioriteit voor de komende jaren. Anderzijds blijf ik het belangrijk vinden dat onze jongeren vlot Frans en Engels spreken. We merken de laatste jaren dat het steeds moeilijker wordt om jongeren van 16+ warm te maken voor het Frans. Het is een uitdaging voor de komende jaren om deze groep toch aan te spreken.

Meneer Eichperger, u gaat over een paar maanden met pensioen. Zal u Roeland missen? Blijft u nog actief binnen de organisatie?

Het is duidelijk dat je een organisatie waarvoor je je 40 jaar hebt ingezet, niet zomaar kunt verlaten. Het is dan ook de bedoeling dat ik als toekomstig bestuurder Jesse als nieuwe algemeen coördinator zal helpen en ondersteunen en dat ik er voor zal zorgen dat alle voorwaarden beschikbaar zijn om een kwaliteitsvolle organisatie verder te blijven uitbouwen.

Roeland bestaat 40 jaar. Zijn er projecten of evenementen waar u speciale herinneringen aan hebt?

Er zijn er zo veel! Speciale herinneringen heb ik natuurlijk aan de eerste taalvakantiekampen in l'Abbaye de Brogne in Saint-Gérard, aan de eerste taalvakantiekampen in Frankrijk in Vigy tussen Metz en Nancy, aan de opstart van de post-secundaire cursus Frans voor toekomstige romanisten in de schitterende abdij van Pont-à-Mousson, aan de verblijven die we georganiseerd hebben in de abdij van Saint-Maur, op de oevers van de Loire, in de abdij van Fontevraud... en zo kan ik verder gaan. Ook de opstart van de Junior-kampen voor kinderen van de lagere school waren een bijzondere gebeurtenis: wat een enthousiasme bij die kinderen en wat een creativiteit bij de taalanimators. Wat ook blijft, is de herinnering aan jonge deelnemers die voor het eerst op taalkamp gaan, en amper 'oui' of 'non' kunnen zeggen, maar na afloop van de taalvakantie hun ouders in het Frans verwelkomen en in de wagen Franse liedjes blijven zingen! Ik vind het ook schitterend dat gemotiveerde oud-deelnemers talen gaan studeren, en dan terugkomen als taalanimator.

Tot slot heb ik nog mooie herinneringen aan alle nieuwe projecten die we naast de taalvakanties hebben opgestart. Ik denk dan aan de verschillende toneelprojecten, de internationale ontmoetingen van het netwerk van festivalorganisatoren, de organisatie van de stadsbezoeken, en vooral de start, drie jaar geleden, van het project Nederlands voor anderstalige nieuwkomers met de grote inzet van alle vrijwilligers!

Godverdomse politici op een godverdomse dag: de vertaling van het Franse *con*

BART DEFRANCO

Er zijn zo van die dagen. Op 22 december 2007, amper een dag nadat hij minister af was, maakte André Flahaut zich behoorlijk boos op zijn opvolger Pieter De Crem. Zo boos dat hij hem een *con* noemde in de parlementaire commissie Defensie. Het filmpje waarin Flahaut dat scheldwoord herhaalt en uitlegt, is te zien op www.youtube.com/watch?v=NdDyuFSA5Pc. Ongeveer hetzelfde overkwam Nicolas Sarkozy twee maanden later, op 23 februari 2008, toen hij een landbouwbeurs in Parijs bezocht. Een grote, norske man weigerde hem daar de hand te schudden met de boodschap dat hij geen zin had zich vuil te maken. Waarop Sarkozy uithaalde: *Casse-toi alors, pauvre con* (te zien op: www.youtube.com/watch?v=axDyUNWyuw8). Beide incidenten zijn vrij banaal, maar Sarkozy's uithaal haalde wel de wereldpers. Wat journalisten daarbij vooral bezighield, behalve de vraag of een staatshoofd zich wel zo hoort te gedragen, was de correcte vertaling van zijn woorden. Zo wijdde Le Monde kort na het Sarkozy-incident een volledig artikel aan die vertalingen in de Engelse, Italiaanse, Spaanse, Duitse en Poolse pers. Uit het overzicht blijkt enerzijds dat er veel variatie is tussen bronnen uit dezelfde taal en, anderzijds, dat sommige bronnen de vertaling censureren.

Die variatie blijkt ook uit de Nederlandse vertalingen van beide incidenten. Tabel 1 geeft een overzicht van de vertalingen van die incidenten in de Vlaamse pers. De bronnen zijn telkens dezelfde: de webedities van *Gazet van Antwerpen*, *De Morgen*, *De Standaard*, *Knack*, *Het Laatste Nieuws* en *Het Nieuwsblad*.

vertalingen van <i>con</i>	Flahaut	Sarkozy
<i>klootzak</i>	4	1
<i>onnozelaar</i>	2	0
<i>sukkelaar</i>	0	4
<i>sukkel</i>	0	1

De vertalingen in deze tabel zijn niet noodzakelijk allemaal onafhankelijk van elkaar. De geraadpleegde kranten behoren tot twee persgroepen waarbinnen informatie onderling wordt uitgewisseld. Zo zijn twee gevallen van *sukkelaar* met zekerheid afkomstig van dezelfde journalist die de webedities van zowel *De Standaard* als *Het Nieuwsblad* verzorgt. Bovendien wordt nogal wat nieuws betrokken uit persagentschappen. Het zou in theorie kunnen dat de variatie grotendeels teruggaat op twee of drie bronnen.

Ogenschijnlijk is de variatie vrij beperkt, zeker als men aanneemt dat *sukkel* en *sukkelaar* varianten zijn van elkaar. Toch lopen de drie vertalingen vrij sterk uiteen: in de scheldwoordenclassificatie van Jay (2000) hoort *klootzak* bij de categorie 'sociaal afwijkend en kwaadwillig'; *onnozelaar* bij 'niet intelligent' en *sukkel(aar)* bij 'zwak en laf'. Niet alle Vlaamse sprekers van het Nederlands vinden *sukkelaar* overigens een echt scheldwoord.

Klootzak* en *sukkel

Op zich is het niet zo verwonderlijk dat er variatie bestaat. Scheldwoorden zijn taalhandelingen die prototypisch gericht zijn op het kwetsen van de gesprekspartner (Jay, 2000). Het doel ervan is met andere woorden

meer affectief dan informatief. Ze zijn dan ook zeer contextgevoelig, zozeer zelfs dat ze in bepaalde omstandigheden helemaal niet kwetsend, maar veeleer groepsversterkend zijn. Dat hetzelfde scheldwoord in verschillende omstandigheden anders vertaald wordt, is dus niet meer dan normaal. Bovendien zijn de scheldwoorden die Flahaut en Sarkozy gebruiken, niet helemaal identiek. Alleen in Sarkozy's uithaal wordt *con* versterkt door *pauvre*.

Toch lijkt hier iets vreemds aan de hand te zijn: ook al is Sarkozy's uithaal sterker dan die van Flahaut, de Nederlandse vertalingen ervan zijn minder sterk. In vier van de zes vertalingen van Flahauts tirade wordt in het Nederlands *klootzak* gebruikt, terwijl voor Sarkozy's uithaal overwegend *sukkel(aar)* gebruikt wordt. Alle informanten die ik naar hun mening heb gevraagd (uit het Noord- en het Zuid-Nederlandse taalgebied) bevestigen dat *klootzak* een zwaardere belediging is dan *sukkel* of *sukkelaar*. Een aantal informanten vindt dat *klootzak* een betekenisdimensie heeft die de andere scheldwoorden missen, omdat het verwijst naar iemand die kwaadwillig is. De vraag die zich dan ook opdringt, is of er redenen zijn waarom de tirade van André Flahaut in de meeste bronnen in sterkere bewoordingen wordt weergegeven.

Aangezien scheldwoorden contextgevoelig zijn, lijkt het logisch een verklaring te zoeken in de specifieke omstandigheden van elk incident. Nicolas Sarkozy's uithaal is in elk geval prototypischer dan die van André Flahaut. Sarkozy reageert op een vileine opmerking van een omstaander en doet dat in diens bijzijn. Flahaut daarentegen haalt uit naar De Crem naar aanleiding van diens plannen voor Defensie. Hij heeft in die plannen namelijk iets herkend wat hij zelf nog voorgesteld had, terwijl De Crem het als een eigen vondst voorstelt. Flahaut reageert met andere woorden niet rechtstreeks op een opmerking van een gesprekspartner. De Crem is bovendien ook niet aanwezig op de bijeenkomst van de parlementaire commissie waar Flahaut tegen hem uitvalt. Ten slotte verklaarde Flahaut na het incident ook dat hij *con* niet als scheldwoord bedoeld had. Naar eigen zeggen vond hij dat De Crem zijn dossiers niet kende en dus geen erg slimme indruk maakte. Zo iemand verdient volgens Flahaut het epitheton *con*. Het lijkt daarentegen weinig twijfel dat Sarkozy de bedoeling had zijn gesprekspartner te beledigen. In tegenstelling tot Flahaut heeft hij overigens wel spijt getoond over zijn uitspraak (AFP, 26 februari 2008).

Uiteenlopende vertalingen

Het verschil in omstandigheden verklaart wellicht waarom Sarkozy een versterkt scheldwoord gebruikt. In een rechtstreekse

confrontatie komt een onversterkt *con* namelijk nauwelijks voor in het Frans. Meestal heeft het items zoals *pauvre* of *espèce de* bij zich. Wat het verschil tussen de twee incidenten niet kan verklaren zijn de uiteenlopende vertalingen die voorgesteld worden. Er is namelijk geen reden om aan te nemen dat een van de Nederlandse scheldwoorden meer geschikt zou zijn voor rechtstreekse confrontaties dan wel voor het schelden op afwezig. Er is ook weinig reden om aan te nemen dat de vertalingen van Flahauts uithaal geschikter zouden zijn voor uitspraken die niet als scheldwoorden bedoeld zijn.

Een tweede mogelijke verklaring voor de uiteenlopende vertalingen zou kunnen liggen bij de aard van de bronnen. Uit onderzoek blijkt dat scheldwoorden minder gebruikt worden door hoogopgeleiden en dat de scheldwoorden die ze toch in de mond nemen, minder sterk zijn (Jay, 2000). We zouden dus kunnen aannemen dat kranten die zich tot hoogopgeleiden richten, veeleer geneigd zullen zijn om scheldwoorden af te zwakken in de vertaling. Daar is wel iets van waar. *Gazet van Antwerpen* gebruikt duidelijk de hardste bewoordingen: in beide gevallen vertaalt de krant *con* door *klootzak*, in het geval van Sarkozy zelfs als *stomme klootzak*. *De Standaard* hanteert de meest gematigde terminologie. De krant vertaalt Flahauts woorden als *onnozelaar* en die van Sarkozy als *sukkel*. Andere bronnen combineren *klootzak* met *sukkelaar*. Als we ervan uitgaan dat *Gazet van Antwerpen* een breed publiek probeert aan te spreken, terwijl *De Standaard* veeleer bij de kwaliteitskranten hoort, dan lijkt er wel enig verband te zijn tussen de aard van de krant en de gebruikte vertalingen. Dit verklaart echter nog altijd de verschillen tussen de vertalingen van Sarkozy's en Flahauts woorden niet.

Ook de individuele vertaler of, in dit geval, journalist kan de vertaalkeuze in de ene of de andere richting sturen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen minder schelden dan mannen en dat hun scheldwoorden door de bank genomen ook minder sterk zijn (Jay, 2000). De kwestie is wat omstrede, omdat het hier misschien geen genderverschil betreft, maar een verschil in machtsverhoudingen (Coates, 1993). In elk geval is het een trend die zich ook blijkt door te zetten in de vertaling van scheldwoorden. Uit een eigen beperkt corpusonderzoek, uitgevoerd op basis van twee Franse romans en de vertalingen ervan in het Nederlands, kunnen we afleiden dat vrouwelijke vertalers *con* minder sterk en minder sexueel geconnoteerd vertalen dan mannelijke vertalers. Tabel 2 geeft een overzicht van de vertalingen van *con* in *De welwillenden* van Jonathan Littell, vertaald door Jeanne Holierhoek en Janneke van der Meulen en in *Elementaire deeltjes* van Michel Houellebecq, vertaald door Martin de Haan:

vertalingen van <i>con</i>	Jeanne Holierhoek en Janneke van der Meulen	Martin de Haan
<i>idiot</i>	2	5
<i>onbenul</i>	1	0
<i>eikel</i>	0	4
<i>klootzak</i>	0	1
<i>etterbak</i>	0	1

Bovenstaande tabel toont aan dat de mannelijke vertaler een lichte voorkeur heeft voor harde scheldwoorden en dat de vrouwelijke vertalers juist die scheldwoorden lijken te mijden. In het geval van Sarkozy en Flahaut is meestal niet te achterhalen wie precies verantwoordelijk is voor de gebruikte vertaling. Waar dat wel het geval is, lijkt niets te suggereren dat een gendersverschil aan de basis van de uiteenlopende vertalingen ligt. *Klootzak* en *sukkelaar* worden zowel door vrouwelijke als door mannelijke journalisten gebruikt.

Beeldvorming

De enige verklaring die na de eliminatie van alle andere plausibel lijkt, heeft te maken met de algemene beeldvorming rond de twee protagonisten. André Flahaut heeft in de Vlaamse pers een uitgesproken slechte reputatie. Als voormalig minister van Defensie werd hij er geregeld van beschuldigd vriendjespolitiek te bedrijven ten voordele van zijn kiezerspubliek, defensiecontracten aan Waalse bedrijven toe te kennen ten nadele van Vlaamse bedrijven, misbruik te maken van belastinggeld, vriendschappelijke banden aan te gaan met twijfelachtige individuen, enzovoort. Veel van die kritiek werd trouwens door Pieter De Crem geuit toen die nog in de oppositie zat. De twee heren hadden met andere woorden bij het aantreden van De Crem als minister van Defensie een openstaande rekening. Het is niet denkbeeldig dat de verzichte relatie tussen De Crem en Flahaut een of meer mensen ertoe heeft aangezet om het scheldwoord van Flahaut in de vertaling wat meer in de verf te zetten.

De vertaling van Sarkozy's uitval illustreert paradoxaal genoeg wellicht hetzelfde fenomeen. Ook in dit geval lijken de vertalers af te gaan op de beeldvorming rond de protagonist. De situatie is wel helemaal anders dan in het geval van Flahaut en De Crem: Sarkozy kent zijn gesprekspartner niet en er is geen voorafgaand incident tussen beide heren geweest. Sarkozy staat als Frans staatshoofd bovendien duidelijk op een ander niveau dan zijn gesprekspartner. Precies dit verschil in sociale status zou de vertaling van *con* als *suk-*

kel of *sukkelaar* kunnen verklaren. Van de vier vertalingen van *con* die in de bronnen voorkomen, zijn *sukkel* en *sukkelaar* niet meteen de meest beledigende scheldwoorden, maar ze contrasteren wel het felst met de functie van een staatshoofd. Volgens *Van Dale* is een *sukkel* of *sukkelaar* 'iemand die zich niet weet te redden', die, met andere woorden, hulp nodig heeft. Een staatshoofd, daarentegen, is in theorie – en in Sarkozy's geval wellicht ook in de praktijk – de machtigste man binnen de staat. Het lijkt er dus sterk op dat de vertaling in dit geval het contrast tussen beide protagonisten probeert weer te geven. Net als in het Flahaut-incident zijn de Nederlandse scheldwoorden met andere woorden niet louter een weergave van de woordenwisseling, maar zeggen ze ook iets over de verhouding tussen de protagonisten van die woordenwisseling. De reden waarom *con* door ogenschijnlijk sterk uiteenlopende Nederlandse scheldwoorden wordt vertaald, lijkt nu duidelijk. De optie *onnozelaar* sluit het best aan bij het origineel. Beide andere varianten wijken daarvan af omdat vertalers zich blijkbaar laten beïnvloeden door overwegingen die te maken hebben met de verhouding tussen de protagonisten van de scheldpartij. In het geval van Flahaut wordt een scherper scheldwoord (*klootzak*) aannemelijker door de moeilijke persoonlijke verhouding tussen twee politici. In het geval van Sarkozy wordt een zachter scheldwoord (*sukkel(aar)*) aannemelijker, omdat het aansluit bij het verschil in sociale status van de twee protagonisten.

Literatuur

Coates, J. (1993), *Women, Men and Language*. London: Longman
 Jay, T. (2000), *Why We Curse: A Neuro-psycho-social Theory of Speech*. Amsterdam: Benjamins.

Bart Defrancq is als docent Tolken verbonden aan de Hogeschool Gent Vertaalkunde.

e-mail: bart.defrancq@hogent.be

Dossier

Naamwoordstijl, wie merkt het op?

KARL HENDRICKX

De formulering van een tekst aan de hand van substantiveringen beschouwen veel tekstschrijvers als een bemoeilijking van het leesproces en een bedreiging van de communicatie. Verwoordingen met substantieven leiden tot een saaie, droge tekst. We moeten dus werkwoorden gebruiken om onze teksten levendig te maken en onze boodschap zo duidelijk mogelijk over te brengen. Maar helpt dat eigenlijk écht? Uit een Nederlands experimenteel onderzoek blijkt alvast dat tekstschrijvers hun traditioneel oordeel over naamwoordstijl op zijn minst moeten bijstellen.

Vermaledijde naamwoordstijl

In nummer 5 van jaargang 43 (november-december 2004) schreef ik in dit tijdschrift een bijdrage met als titel *Waarom geen naamwoordstijl?* (Hendrickx 2004). Ik besprak er de traditionele negatieve oordelen over naamwoordstijl en probeerde die te nuanceren door een aantal voorbeelden aan te halen waarin naamwoordstijl communicatief en stilistisch wel nuttig kan zijn. Soms is een nominalisering een vaste term geworden (*staats-hervorming, schadevergoeding*), in andere gevallen komt een formulering met een vervoegd werkwoord wel erg dreigend of onheilspellend over (*als u overlijdt, betalen wij u nabestaanden het kapitaal uit*). In sommige gevallen is er betekenisverschil (*morgen nemen wij de machine in gebruik - morgen gebruiken wij de machine*).

Ik besloot dan ook: 'De vermaledijde naamwoordstijl kan dus handig van pas komen. Zoals altijd geldt dat bij het schrijven van teksten de nuances in het kiezen van de juiste formulering een grote bijdrage leveren tot het succes van de tekst.'

Toch ging ik er in het algemeen van uit, samen met zowat alle taal- en tekstadviseurs, dat het meestal beter is om krachtige, vervoegde werkwoorden te gebruiken: 'Ze geven met andere woorden vaart en kleur aan de inhoud. Zelfstandige naamwoorden daarentegen maken een tekst statischer, trager en ook onpersoonlijker, omdat het krachtige werkwoord met daaraan gekoppeld ook de persoon die de handeling uitvoert naar de achtergrond verschuift'.

Zeker weten?

Toch kun je je afvragen wat het werkelijke effect van naamwoordstijl of werkwoordstijl op het tekstbegrip is. Storen lezers zich inderdaad zozeer aan die nominalisering? Vinden ze teksten met veel nominalisering inderdaad onaantrekkelijk (saaï, doods, onpersoonlijk) en moeilijk (abstract, gecompliceerd)?

Eigenlijk waren hierover tot nu toe geen echte wetenschappelijke gegevens beschikbaar. De meeste taaladviseurs gaan voort op hun eigen aanvoelen en vooral dat van hun collega's, dat ze klakkeloos overnemen en ze steunen verder op informele uitspraken over tekstkwaliteit van taalgebruikers. Tot nu toe.

Inderdaad, in Nederland is er voor het eerst experimenteel onderzoek gedaan naar de oordelen van taalgebruikers over naamwoord- en werkwoordstijl.

Almere

Het experiment naar het oordeel over naamwoordstijl vond plaats in het kader van een groter onderzoeksproject dat Jan Renkema, hoogleraar Tekstkwaliteit aan de Universiteit van Tilburg, uitvoert op verzoek van

de Nederlandse gemeente Almere. Renkema onderzoekt onder meer de kwaliteit van de brieven die de gemeente verstuurt, en de toegankelijkheid van de website.

Binnen dat onderzoeksproject heeft een studente Communicatiedesign, Hilde Bosman, vorig jaar haar masterscriptie gemaakt op basis van een experimenteel onderzoek naar de beoordelingsverschillen tussen naamwoordstijl en werkwoordstijl, een primeur. Bosman wilde namelijk graag nagaan of er ook bewijzen zijn voor de oordelen die tekstschrijvers altijd uitspreken over naamwoordstijl en vond een geschikte gelegenheid in het bredere onderzoek naar de tekstkwaliteit van de voorlichtingsbrieven van de gemeente Almere.

Wat maakt het uit?

Bosman vat haar onderzoek mooi samen in een klassieke anekdote, waarmee ze haar scriptie opent:

Schat, valt je niets op?

Hmmm...nee, hoezo?

Kijk eens goed!

Heb je nieuwe schoenen?

Nee, mijn kapsel!

Oh, je hebt je haar geverfd! Goh, nu je het zegt.

Vind je het een verbetering?

Als ik moet kiezen, dan kies ik voor je oude kleur. Maar eerlijk gezegd maakt het me niet heel veel uit, het was me in eerste instantie niet eens opgevallen. (Bosman 2009:1)

De belangrijkste conclusie van het onderzoek is namelijk dat taalgebruikers, als hun gevraagd wordt om de tekstkwaliteit in het algemeen te beoordelen, in context naamwoordstijl niet negatiever beoordelen dan werkwoordstijl. Ze merken dus intuïtief geen verschil op, net zoals de echtgenoot die niet meteen een verschil ziet in het uiterlijk van zijn vrouw. Als de zinnen geïsoleerd worden aangeboden, kwam er evenmin een negatievere beoordeling van de naamwoordstijl. Alleen als beide stijlen in contrast aangeboden worden en taalgebruikers wordt gevraagd te kiezen, gaat hun voorkeur wel uit naar de zinnen met werkwoordstijl.

Bosman concludeert dan ook: ‘Het is belangrijk dat deskundigen hun oordeel over naamwoordstijl nuanceren omdat dit eerste experimentele onderzoek aangeeft dat naamwoordstijl pas effect sorteert bij een gedwongen keuze, wat betekent dat naamwoordstijl in een natuurlijke situatie niet negatiever beoordeeld wordt dan werkwoordstijl en enkel bij een gedwongen keuze de voorkeur uitgaat naar werkwoordstijl.’ (Bosman 2009:iv)

Voorlichtingsbrieven

Hoe is het onderzoek in zijn werk gegaan? Aan 309 inwoners van de gemeente Almere werd gevraagd de tekstkwaliteit van een aantal voorlichtingsbrieven van hun gemeente te beoordelen. De respondenten wisten dus initieel niet dat het onderzoek onder meer over naamwoordstijl zou gaan. Uit vier originele voorlichtingsbrieven, respectievelijk over een aanslagbiljet van de belastingen, over het verkrijgen van een identiteitskaart, van de Nederlandse nationaliteit en van een bouwvergunning, werden een aantal passages gelicht met opvallende naamwoordstijl. Die werden eerst aangeboden in hun geheel, met de vraag de tekstkwaliteit te beoordelen op aantrekkelijkheid en begrijpelijkheid. Ook mochten de respondenten maximum drie ‘pijnpunten’ aanstrepen in de tekst die zeker zouden moeten worden verbeterd. Vervolgens kregen de respondenten enkele zinnen te lezen (naamwoordstijl en werkwoordstijl), opnieuw met de vraag hun oordeel over aantrekkelijkheid en begrijpelijkheid te geven. Tot slot kregen de deelnemers vier zinsparen, waarvan telkens een zin met naamwoordstijl en de variant ervan met werkwoordstijl, met de vraag aan te geven of de zinnen volgens hen hetzelfde betekenden, en welke van de twee hun voorkeur had en hoe sterk die voorkeur was.

Bij de voorgelegde teksten, en dan vooral bij de contrasterende varianten, werd heel veel aandacht besteed aan de juiste omzetting van naamwoordstijl naar werkwoordstijl. Bosman onderscheidt daarbij, mede op basis van een eerdere studie door Onrust (2005), heel wat soorten naamwoordstijl: gesubstantiveerde infinitieven (*het betalen*) tegenover afleidingen (*betalingen*), constructies met een handelende persoon (*de betaling door de betrokkene*) tegenover onpersoonlijke (*de betaling*). Ook bij de herschrijvingen naar de werkwoordstijl werd angstvallig geprobeerd zo exact mogelijk al die facetten weer te geven.

Weinig verschil

Uit de resultaten, die uitgebreid statistisch werden verwerkt en getest op betrouwbaarheid en significantie, blijkt dat naamwoordstijl niet alle banbliksems verdient die de tekstadviseurs er traditioneel op los hebben gelaten. Naamwoordstijl wordt niet systematisch afgekeurd als saai, doods, onpersoonlijk en moeilijk. Werkwoordstijl werd wel verkozen boven naamwoordstijl, maar daarbij blijkt de context een erg belangrijke rol te spelen. Zo werd een substantivering zonder handelende persoon makkelijker aanvaard dan een substantivering met een duidelijk vermelde handelende persoon, maar dat verschil bleek vooral te maken te hebben met een klein verschil in herschrijving in één zin, waarbij in de werkwoordstijl 'ik' als handelende persoon was toegevoegd. Wellicht vonden veel respondenten dat een té directe herschrijving. Bij de beoordeling in context en in geïsoleerde zinnen was er geen verschil, enkel bij het contrast tussen de twee varianten, met andere woorden als de respondenten gedwongen werden tot een keuze, kozen ze voor werkwoordstijl. Tot slot bleken hoger opgeleiden makkelijker te kiezen voor naamwoordstijl; de voorkeur van lager opgeleiden ging meer uit naar werkwoordstijl.

Ook op het vlak van aantrekkelijkheid en begrijpelijkheid blijkt er geen systematisch verschil tussen beide stijlen te zijn. Terwijl sommige tekstadviseurs er vooral op hameren dat naamwoordstijl lelijk is, storen taalgebruikers zich er dus niet aan. Ook het feit als zou naamwoordstijl moeilijker te begrijpen zijn, eveneens een argument uit heel wat handboeken, wordt niet bevestigd (Bosman 2009:32-34).

Heel weinig verschil

Bosman bespreekt in detail bepaalde onverwachte keuzes van de respondenten en probeert subtiele verschillen te vinden die de keuze zou verantwoorden. Daarin slaagt ze niet altijd (Bosman 2009:34-37).

Mijns inziens is dat net het punt dat misschien kan verklaren waarom de resultaten weinig uitgesproken zijn. Zou het niet kunnen dat door de uitsluitende aandacht voor naamwoordstijl in korte fragmenten en de zorg om beide versies zoveel mogelijk op elkaar te laten lijken de verschillen inderdaad voor een taalgebruiker niet meer zo opvallen en hij ook niet echt nog expliciete goed- of afkeuring laat merken?

Een iets langere tekst met een combinatie van factoren (passieven, voorzetselketens enzovoort) zal volgens mij toch negatiever beoordeeld worden dan een herschreven variant. Natuurlijk heeft een dergelijk onderzoek als groot nadeel dat de onderzoeker dan niet precies kan achterhalen welke factor nu het meest de tekstkwaliteit schaadt: de naamwoordstijl, de voorzetselketens of de passieve, onpersoonlijke constructies.

Hier is alvast het omgekeerde duidelijk, en dat is op zich al een heel verdienstelijk resultaat: op zijn eentje is naamwoordstijl in betrekkelijk korte fragmenten er niet de oorzaak van dat taalgebruikers die fragmenten onaantrekkelijker of moeilijker vinden dan de variant zonder naamwoordstijl.

Nuance is dus zeker nodig bij het bespreken van naamwoordstijl, en verder onderzoek al evenzeer: langere teksten, uit andere genres, met een combinatie naamwoordstijl met andere factoren, kunnen deze eerste resultaten bevestigen of nuanceren. Stof genoeg voor verder onderzoek, en alvast een reserve tegenover al te eenzijdige veroordelingen van naamwoordstijl.

Literatuur

Bosman, H. (2009), *Naamwoordstijl of werkwoordstijl? Een experimenteel onderzoek naar de beoordelingsverschillen tussen twee schrijfstijlen*, Masterscriptie Communicatiedesign, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit van Tilburg. Te raadplegen op: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=97111>.

Burger, J. en J. de Jong, *Handboek Stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*, Groningen: Martinus Nijhoff, 1997.

Hendrickx, K. (2004). 'Waarom geen naamwoordstijl'. In: *Over taal*, 43, 5 (november-december), blz. 112-113.

Onrust, M. (2005), 'Vermijd de naamwoordstijl! Over stijladviezen en retorica', In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 27, blz. 128-213.

Karl Hendrickx is taaladviseur bij het Rekenhof en docent rechtstaalbeheersing aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Nederlands in onderwijs en wetenschap

FILIP DEVOS

In oktober 2008 werd in het Vlaams Parlement een congres gehouden over de voertaal in wetenschappelijk onderzoek en onderwijs in Vlaanderen en Nederland. Moeten studenten hun studies integraal in het Nederlands kunnen volgen?

Mogen hogeronderwijsinstellingen overschakelen op het Engels? En hoe (on)wenselijk is het dat wetenschappers steeds minder in het Nederlands publiceren? Kortom: hoe wenselijk is de evolutie die we de voorbije jaren zagen: almaar meer Engels, almaar minder Nederlands?

De bijdragen op die studiedag zijn nu onder redactie van Albert Oosterhof, Willy Martin, Jan Roukens en Els Ruijsendaal gebundeld in *Nederlands in hoger onderwijs & wetenschap?* Een aantal vroeger verschenen bijdragen over het congressthema werden daaraan toegevoegd. Deze bundel met 18 bijdragen wil de discussie rond de problematiek voeden, een discussie die nauwelijks gevoerd is, zeker niet in Nederland. Jan Roukens heeft het in de inleiding zelfs onomwonden over een 'culturele revolutie'.

In het eerste deel van deze bundel (*De voertaal in ons hoger onderwijs: Stand van zaken en achtergronden*) zijn twee artikelen opgenomen rond kwantitatief onderzoek naar het gebruik van het Engels in het hoger onderwijs. De situatie in Vlaanderen verschilt drastisch van die in Nederland: 'waar Vlaamse universiteiten het Engels zeer doelgericht een beperkte plaats toekennen in de hogere jaren van de opleidingen, lijkt Nederland overstag te gaan met curricula die voor de helft (en sommige zelfs volledig) in het Engels gedoceerd worden'. Delft en Wageningen bieden zelfs enkel nog Engelstalige opleidingen aan. 'Geen land gaat momenteel zo ver in de verloochening van de eigen taal als Nederland', luidt het in een andere bijdrage.

Het tweede deel luidt *Nederlands of Engels?* en bevat (opiniërende) bijdragen van onder meer Jaap van Marle en Thomas von der Dunk. Het volgende deel gaat over *De internationale context*, en het laatste belicht de vraag *Nederlands als taal van onderwijs en wetenschap: wat moet er (niet) gebeuren?* Yvo Peeters bijvoorbeeld formuleert heel scherp: 'In het bijzonder voor Vlaanderen, waar door een eeuw Belgisch verfransingsbeleid de taalvastheid en de taalvaardigheid van de jongeren

bijzonder zwak is, betekent de veralgemeende invoering van een vreemde taal in het onderwijs en onderzoek een zeer ernstige bedreiging voor het algemeen ontwikkelingspeil van de bevolking in haar geheel; de creatie van een nieuwe taalelite kan bijgevolg leiden tot een nieuwe duale kennismaatschappij, met andere woorden: terug naar de middeleeuwen!'

Els Ruijsendaal probeert in haar afsluitende bijdrage een en ander samen te vatten. De belangrijkste argumenten voor het behoud van het Nederlands in het hoger onderwijs zijn:

- 'de *kwaliteit* van de kennisoverdracht van docent naar student;
- het *sociale* argument: drempelverhoging voor kansarmere groepen bij overschakeling naar een andere taal;
- de *vershraling* van het Nederlands als wetenschappelijke taal in hoger onderwijs en op termijn in secundair onderwijs, bij overschakeling naar een andere taal;
- de aantasting van het Europese principe *eenheid in verscheidenheid* bij overschakeling naar een andere taal: meer bepaald afname van het prestige van het Nederlands in Europa;
- en verarming van het culturele contact voor anderstalige studenten.'

Dit is een bundel die sterk tot nadenken aanzet over misschien wel de belangrijkste (cultuur)waarden in onze maatschappij: taal, onderwijs en onderzoek. Dat is een kwestie die iedereen aanbelangt. *Nederlands in hoger onderwijs & wetenschap?* mag dan ook 'verplichte lectuur' genoemd worden.

Albert Oosterhof, Willy Martin, Jan Roukens en Els Ruijsendaal (red.), *Nederlands in hoger onderwijs & wetenschap?* Gent: Academia Press, 2010, ISBN 978 90 382 1539 6, 180 blz., 17 euro.

Te boek

Van der Horst gebundeld

FILIP DEVOS

Joop van der Horst, hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven en bekend van publicaties als *Het einde van de standaardtaal* (2008) en de *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis* (2008) heeft een 40-tal columns gebundeld die eerder (sedert 1988) verschenen zijn in vooral *Onze Taal*, maar ook in *Over taal*, of andere tijdschriften en kranten. Twee bijdragen, 'Huydecoper en wij' en 'Charivarius', zijn speciaal voor deze bundel geschreven. Van 'Echter' en 'Taalkritiek' is de eerste publicatie de auteur blijkbaar zelf niet meer bekend.

'De artikelen die in deze bundel verzameld zijn, bewegen zich allemaal in dat krachtenveld van taal, standaardtaal, taalverandering en taalnormering. Een mijneveld, met dikwijls nogal geprononceerde en strijdbare standpunten, waartussen het heftig toe kan gaan,' aldus Van der Horst. In het eerste deel van de bundel komen vooral taalveranderingen in het hedendaagse Nederlands aan bod; het tweede deel heeft het vooral over de normkwestie, maar ook over het slordige taalgebruik van Nederlandse literatoren ('De Nederlandse literaire kritiek heeft over het algemeen weinig belangstelling voor taal en stijl').

Van der Horsts werkwijze is eenvoudig: hij gaat doorgaans van vreemde zinnen uit die hij ooit gelezen of gehoord heeft, en hij probeert dat intrigerende, verrassende of afwijkende taalgebruik te verklaren. Zo heeft hij het over constructies als *tal van informatie*, over zinnen van het type *Hou je van vlees, braad je in Croma*, over de splitsing van voornaamwoordelijke bijwoorden, of over het lidwoordverlies in voorzetseluitdrukkingen als *met oog op* of *aan hand van*.

De stukken van Van der Horst getuigen van humor, en geven blijk van het feit dat de auteur afstand kan nemen van zijn onderwerpen, en die (daardoor) met een nuchtere blik kan bekijken en analyseren. Typisch zijn meningen als 'het hangt er maar van af', 'de waarheid ligt misschien in het midden', 'daarover is het laatste woord nog niet gezegd', 'valt niet te zeggen', 'ik heb geen flauw idee', 'ik moet het antwoord schuldig blijven', 'het is erg moeilijk om hier voorspellingen te doen', 'ik besef terdege dat we veel nog niet weten of begrijpen'. Van

der Horst relateert en nuanceert, en soms heeft hij gewoon geen mening. Over de talige situatie van België ('de meest gecompliceerde in Europa') schrijft hij bijvoorbeeld: 'Ik schrik ervoor terug er veel over te zeggen. Er zijn bevoegde beoordelaars'.

Ik houd mij aan mijn stelregel dat ik zonder redelijk argument geen standpunt inneem. 't Is schandalig, maar ik ben niet anders.

Overigens wil ik nog opmerken dat ik mij volmaakt tevreden voel in mijn achterhaalde taalfase, en geen pogingen doe om bij de tijd te zijn. Ik draag geen petje met de klep van achteren, noch heb ik een piercing in mijn navel. Dat mag u wel weten. Er is niets tegen zulke petjes of piercings, lijkt me, als ik ze maar niet hoeft te hebben. En zo is het ook met mijn taal gesteld.

Zowel de adviseurs als de raadvragers verliezen geregeld uit het oog dat de adviserende wetenschapper ophoudt wetenschapper te zijn zodra hij adviseert. De wetenschap leert ons in het gunstigste geval hoe iets is en waarom het zo is, maar nooit hoe iets moet zijn.

Het is in deze tijden (van A1-terreur en van de alomtegenwoordigheid van wetenschap ten koste van onderwijs) zeer verheugend dat iemand hoogstaande wetenschappelijke bedrijvigheid wil combineren met het schrijven van (populariserende) columns voor het grote publiek. Niet iedereen wil dat, en niet iedereen kan dat. Van der Horst gelukkig wel.

Joop van der Horst, *Met het oog op morgen. Opstellen over taal, taalverandering en standaardtaal*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2010, ISBN 978 90 5867 784 6, 217 blz., 24,50 euro.

Te boek

Heerlijk Zuid-Afrikaans

FILIP DEVOS

Sinds de afschaffing van de *Apartheid*, sinds president Nelson Mandela de Regenboognatie stichtte, is de trek van Nederlanders en Vlamingen naar Zuid-Afrika in een stroomversnelling gekomen. Steeds meer mensen willen steeds meer weten over Zuid-Afrika en het Afrikaans, die ongecompliceerde zusters taal.' Dat schrijft Piet van Sterkenburg, emeritus

hoogleraar Lexicologie in Leiden, in de inleiding van zijn boek *Moenie mounie. Niet mekkeren. Zuid-Afrikaans met een glimlach*.

In vertelvorm leidt Van Sterkenburg ons door de woordenschat van het Afrikaans: 'Mijn naam is Pieter Pas-toors. Sinds 1970 een bezeten handelaar in woorden, spreekwoorden, gezegdes en routineformules. In woorden van alle tijden.' Op uitnodiging van de Afrikaanse ambassadeur in Nederland verblijft de hoofdfiguur voor acht dagen in het land. De Afrikaanse taalkundigen Fritz en Laetitia leiden hem niet alleen in het land Zuid-Afrika rond, maar ook en vooral in het Afrikaans, een van de elf talen die in Zuid-Afrika gesproken worden. Van de 49 miljoen inwoners hebben er ongeveer 6 miljoen het Afrikaans als huistaal. Het is een voortzetting van de taal die de Nederlandse kolonisten met Jan van Riebeeck in 1652 invoerden. En 'veel is er sinds 1652 gelijk gebleven'.

Na vier korte, inleidende hoofdstukken (een kennismaking, Geschiedenis van het Afrikaans, Kenmerken van het Afrikaans en Het Afrikaans na de Apartheid) komen 15 thematische domeinen aan bod, zoals routineformules bij begroetingen (*smaaklike ete*), valse vrienden (zie kaderstukje), algemene woordenschat (*alleenloper*, 'vrijgezel'), dagelijkse gebruiksvoorwerpen (*noot*, 'bankbiljet'; *rekkie*, 'elastiekje'), bomen en planten, kleding (*oortrektrui*, 'pullover'; *baaibroek*, 'zwembroek'), verkeer (*bedelry*, 'liften'; *moltrein*, 'metro'), voeding (*braai*, 'barbecue'; *koeksister*, 'oliebol'), planten- en dierenwereld, drank en genotmiddelen of sport. Op speelse wijze laat Van Sterkenburg zien waarom een begrip heet zoals het

heet. Hij heeft daarbij vooral gebruik gemaakt van *Die Woordeboek van die Afrikaanse Taal* in Stellenbosch en het *Etymologiewoordeboek van Afrikaans*.

Woorden die niet betekenen wat wij denken dat ze betekenen:

Aardig Heeft een negatieve betekenis; *aardig* is vooral 'akelig, onaangenaam, misselijk'. Dit is in het Vlaams nog zo. Als iemand zegt dat hij zich *aardig voel van die slegte reuk, kos*, dan bedoelt hij niet dat de soep hem aangenaam gesmaakt heeft.

Amper Betekent in het Nederlands 'maar net, nauwelijks'. In het Afrikaans bestaat de uitdrukking *amper, maar nog nie stamper nie* 'bijna, maar nog niet helemaal'. *Amper* betekent dus 'bijna'. Vandaar ook het kunstmatige *amperbroekie* voor 'bikinibroekje, slipje'.

Klaarkomen Betekent in het Nederlands onder andere 'een orgasme hebben', zo niet in het Afrikaans. Daar is het 'goed met iemand op kunnen schieten'.

Het geheel is met talrijke foto's geïllustreerd. Door die thematische hoofdstukken heen vertelt de auteur vrij luchtig over zijn wedervaren in het land, en hij doorspekt dat verhaal met allerlei anekdotes. 'De woorden', zo luidt het, 'zijn ingebed in een verhaal van fictie en werkelijkheid'. 'Het aantal rubrieken is beperkt en vooral gericht op de praktijk van iemand die slechts voor een paar weken naar Zuid-Afrika gaat'. Zoals voor het Wereldkampioenschap voetbal deze zomer. Van timing gesproken!

Piet van Sterkenburg, *Moenie mounie. Niet mekkeren. Zuid-Afrikaans met een glimlach*, Schiedam, Scriptum, 2009, ISBN 978 90 559 4689 1, 219 blz., 17,50 euro.

Te boek

Beeldtaal

FILIP DEVOS

Onze maatschappij is doordrenkt van beeldtaal. Schrijven leert iedereen op school, het produceren van beeldtaal helaas niet. Het wordt daarom hoog tijd dat we werk gaan maken van visuele geletterdheid.' Dat schrijven Jos van den Broek, Willem Koetsenruijter, Jaap de Jong en Laetitia Smit in hun bij Boom Onderwijs verschenen boek *Beeldtaal. Perspectieven voor makers en gebruikers*.

Met 'beeld' bedoelen de auteurs 'alle communicatieve middelen die niet primair tekst zijn, door middel van een tweedimensionaal medium tot ons komen [...], en primair een communicatief-retorische functie hebben'. Het eerste deel geeft een inleiding over kijken, visuele geletterdheid en de functies van het beeld (beelden trekken onder meer aan, kunnen complexiteit weergeven, maken vergelijken mogelijk, en vertellen een universele boodschap).

De multidisciplinaire aanpak van de auteurs blijkt al meteen uit de drie theorieën die in het tweede deel uitvoerig ter sprake komen. Bij het bekijken van beeld doorlopen we eigenlijk drie stappen: 'kijken, begrijpen en overtuigd worden'. En die stappen koppelen de auteurs aan drie theorieën: respectievelijk de Gestalttheorie (die de perceptie van visuele communicatie verklaart), de semiotiek (die verklaart dat je de betekenis van beelden begrijpt) en de moderne retorica (die verklaart hoe de visuele communicatie je overtuigt). Het interpreteren van beelden is echter geen lineair proces omdat de drie theorieën elkaar in willekeurige volgorde kunnen aanvullen. Zo kun je sterk onder de indruk raken van een beeld (retorica) en je pas daarna afvragen hoe dat komt (semiotiek).

Dit theoretische deel wordt stevig met literatuur onderbouwd, of het nu gaat om de Gestalttheorie (en de wet van eenvoud, de wet van nabijheid of de wet van het ingevuld hiaat ('Dingen die er niet zijn, worden door onze hersenen ingevuld zodat toch een logisch verband ontstaat')), dan wel om de semiotiek (de soorten tekens volgens Charles Peirce bijvoorbeeld, de gelaagde betekenis van Roland Barthes) of om de retorica (het ethos, pathos en logos van Aristoteles). Maar dat alles wordt zeer bevattelijk uitgelegd en doorlopend geïl-

lustreerd met praktijkvoorbeelden, bijvoorbeeld webpagina's of Benetton-reclamecampagnes.

Het derde deel van deze studie is gewijd aan de basiselementen van beeldtaal: compositie, typografie, perspectief en kleur, en toont bijvoorbeeld onder meer aan hoe lettertypes retorische kracht kunnen hebben op zeg maar zeeproducten voor mannen of vrouwen. Het vierde, en meest uitgebreide, deel laat toepassingen zien uit de dagelijkse beeldpraktijk, zoals foto's, allerlei soorten grafieken en tabellen, infographics, webpagina's en tijdschriftpagina's.

De auteurs – een wetenschapsjournalist, twee neerlandici en een kunsthistorica – richten zich vooral tot iedereen die beroepsmatig met de publicatie van beelden te maken heeft (de 'makers' uit de ondertitel). Ook de gewone man echter (de 'gebruikers' uit de ondertitel) kan van dit boek heel wat opsteken. Tenslotte wordt iedereen dagelijks overvloedig geconfronteerd met 'beelden'. Dit rijkelijk met vakliteratuur gedocumenteerde en geïllustreerde naslagwerk (dat per hoofdstuk ook opgaven, bronnen en verdere literatuur, en een uitgebreide index bevat) leert je alvast op een andere, bewuste manier naar 'beelden' te kijken.

Jos van den Broek, Willem Koetsenruijter, Jaap de Jong en Laetitia Smit, *Beeldtaal. Perspectieven voor makers en gebruikers*. Den Haag: Boom onderwijs, 2010, ISBN 978 90 473 0115 8, 304 blz., 31 euro.

Alle mensen worden bloeders

HUGO BROUCKAERT

Er wordt de jongste maanden wat afgekleet over postnationaal wereldburgerschap, nationalisme en identiteit. Geef mij maar de ouderwetse vaderlandsliefde. Een warm nationaal gevoel brengt het beste in de mens naar boven. Nationale trots schept een band en stimuleert de gemeenschapszin.

Nationale hymnes, helaas ook met een banaal woord 'volksliederen' genoemd, zijn daarvan de hoogste literaire expressie. Neem bijvoorbeeld de *Marseillaise*, die ik even voor u in het Nederlands samenvat.

De Fransen stormen in hun volkslied met een bebloed vaandel op de vijandelijke horden af, die ze in de verte horen bulderen en die dreigen hun kinderen en vrouwen meedogenloos te zullen slachten. We zullen, zo zingen onze zuiderburen, tijdens onze opmars in de akkers diepe voren trekken, die doorweekt zullen zijn van het onreine bloed van de vijand. *Qu'un sang impur abreuve nos sillons!* Onze vijanden zijn slavenhorden, verraders, samenzweerderige vorsten, bloeddorstige despoten, vreemde cohorten die onze kinderen willen neerslaan. Zij zullen onze zonen niet verpletteren, maar ze zullen sidderen en beven, die verraders die reeds tijdens de geboorte als tijgers de schoot hunner moeders hebben opengereten. Mogen onze vijanden in hun doodsstrijd onze triomf nog meemaken.

Zo gaat dat nog een tijdje door. Vooral koningsgetrouwen moeten het ontgelden. Je zal dan maar in een koninkrijk wonen, in Ieper of in Virton, zo dicht tegen de Franse grens waar je bij zuidenwind dat gebrul hoort weerklinken. Je zou je voor minder in je kop koffie verslikken.

Daartegenover staat ons eigen Belgisch volkslied. Wij Belgen willen het bloed van de vijand niet. Integendeel,

we schenken ons eigen bloed aan het vaderland weg: *Aanvaard ons kracht en het bloed van onze aad'ren!* Volgens de tweede strofe staan wij aan het hoofd van kunst, van handel en van nijverheid. Bovendien stroomt de liefde van onze vorst ons tegen, maar wat koop je daarvoor als die Fransen afkomen, die het dan nog gemunt hebben op al wat monarchie is.

Kunnen we op steun uit het Noorden rekenen? Van Wilhelmus van Nassau moeten we naar mijn oordeel niet te veel verwachten. Hij mag dan naar eigen zeggen onverveerd zijn, maar een Nederlander van Duytschen bloed, die de koning van Spanje altijd geëerd heeft, is niet bepaald een toonbeeld van betrouwbaarheid en nationale trots. Het getuigt niet van veel strijdlust als men zijn onderdanen dan ook nog arme schapen noemt en in de zesde strofe bovendien nog God als schild neemt. Zo haal je het vanzelfsprekend nooit tegen lieden die sporen stromend bloed van hun vijanden achter zich laten.

Maar gelukkig is daar nog de Vlaamse Leeuw, die ze niet zullen temmen, ook al dreigen zij zijn vrijheid, met geschreeuw en met bovendien nog zoiets als kluisters, wat die dingen ook mogen zijn. De Leeuw, uitgerust met klauwen en tanden, lacht met de woede van de vijand. En dat ze hem maar geen trap voor zijn kont geven: *Als zij hem machteloos denken en tergen met een schop, dan richt hij zich bedreigend en vrees'lijk voor hen op.*

En dan komt in de laatste strofe het hoogtepunt waar wij zo naar uitgekeken hebben: *Hij scheurt, vernielt, verplettert, bedekt met bloed en slijk, En zegepralend grijnst hij op 's vijands trillend lijk.* Terwijl de leeuw grijnst, lacht de toekomst ons toe.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord wordt hier omschreven?

- snel ontploffend
 - brisant
 - eblouissant
 - gisant
- aansprektitel van priesters in Arabische landen
 - goenagoena
 - kaffiya
 - aboena
- vroeger zeer bekend dobbelspel waarbij men met drie dobbelstenen boven het getal tien en daarbij op twee stenen evenveel ogen moest gooien
 - mexicaantje
 - passedies
 - vijfduizendje
- misdadiger
 - bandrekel
 - bakjongen
 - penozejongen
- al te snel en onzorgvuldig afwerken
 - afreien
 - afraggen
 - afrepelen
- Afrikaanse traditionele genezer en waarzegger
 - sangoma
 - sangamo
 - sangomo

II. Zet de juiste definitie bij de onderstaande woorden op -gram

1. renogram	a. röntgenfoto van het nierbekken
2. myelogram	b. grafische voorstelling van een frequentieverdeling d.m.v. rechthoeken
3. lipogram	c. veel voorkomende combinatie van twee letters
4. histogram	d. beschrijving van de gedragspatronen van een diersoort
5. filigram	e. röntgenfoto van het ruggenmerg
6. actinogram	f. röntgenfoto
7. bigram	g. woord waarvan de letters zo geschreven zijn dat het in twee richtingen gelezen kan worden
8. ambigram	h. geschrift waarin een bepaalde letter opzettelijk niet voorkomt
9. ethogram	i. watermerk, in papier door een draadvorm ingedrukt
10. pyelogram	j. röntgenfoto van een of beide nieren

III. Rijk de woorden aan elkaar

- geld ... kuur
- doof ... schaak
- straat ... bijl
- kruit ... fiets
- woon ... stad
- vlieg ... neus

IV. Welk woord is juist gespeld?

- bottox
 - botox
- meteoroïde
 - meteoroiëde
- symfonietta
 - sinfonietta
- rectoverso
 - recto verso
- cartograaf
 - carthograaf
- music hall
 - musichall

V. Zoek het beroep in de onderstaande anagrammen

- Marc Dieu - Spa
- Rene Schoege -Vorst
- Peer Alvorst - Bree
- Marga Romp - Marke
- Ton Trema - Leest
- W. Debras - Ronse

OPLOSSINGEN

I. 1a / 2c / 3b / 4c / 5b / 6a
II. 1j / 2e / 3h / 4b / 5i / 6f / 7c / 8g / 9d / 10a
III. 1 dorst / 2 blind / 3 hamer / 4 spoor / 5 centrum / 6 bril
IV. 1b / 2a / 3b / 4b / 5a / 6b
V. 1. parmedicus / 2. schoorsteenvegger / 3. beroepsvertaler / 4. programmamaker / 5. stoelenmaker / 6. bordenvasser